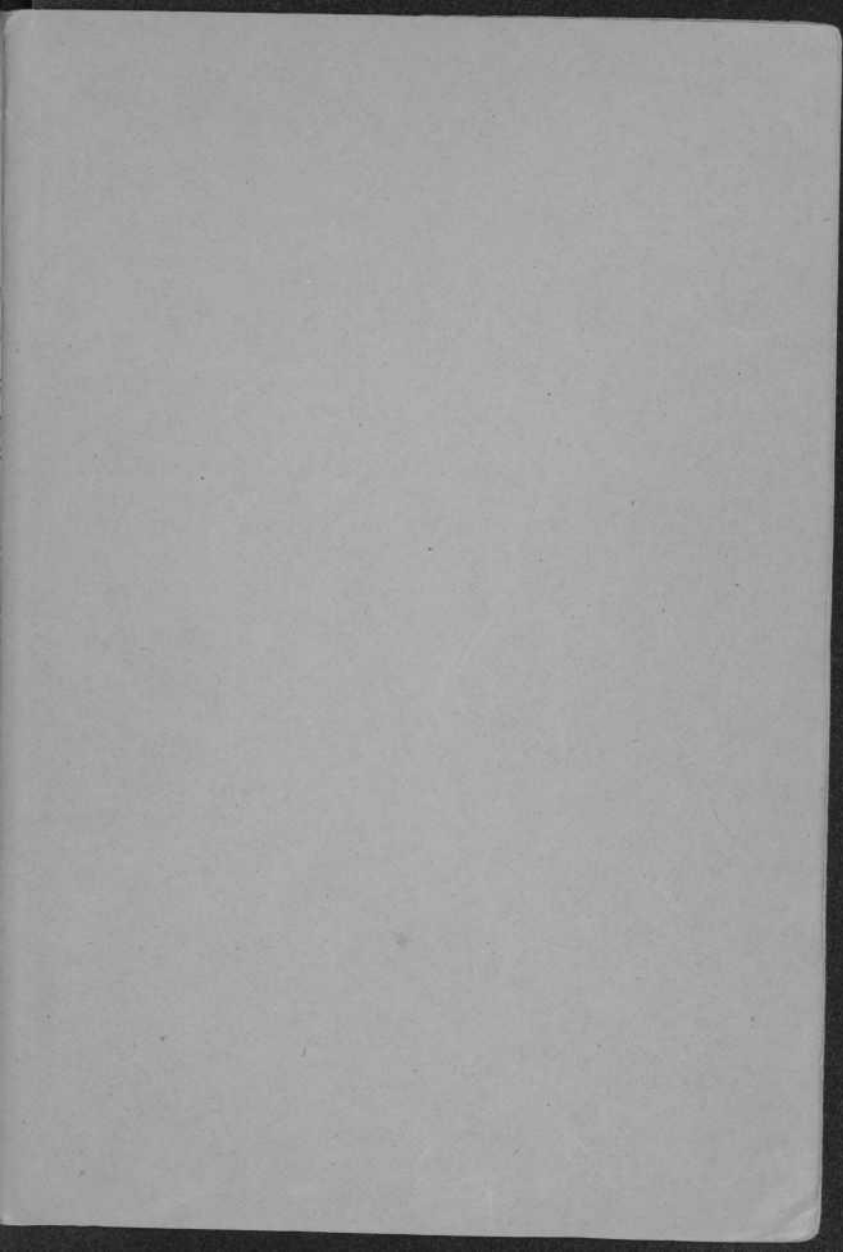

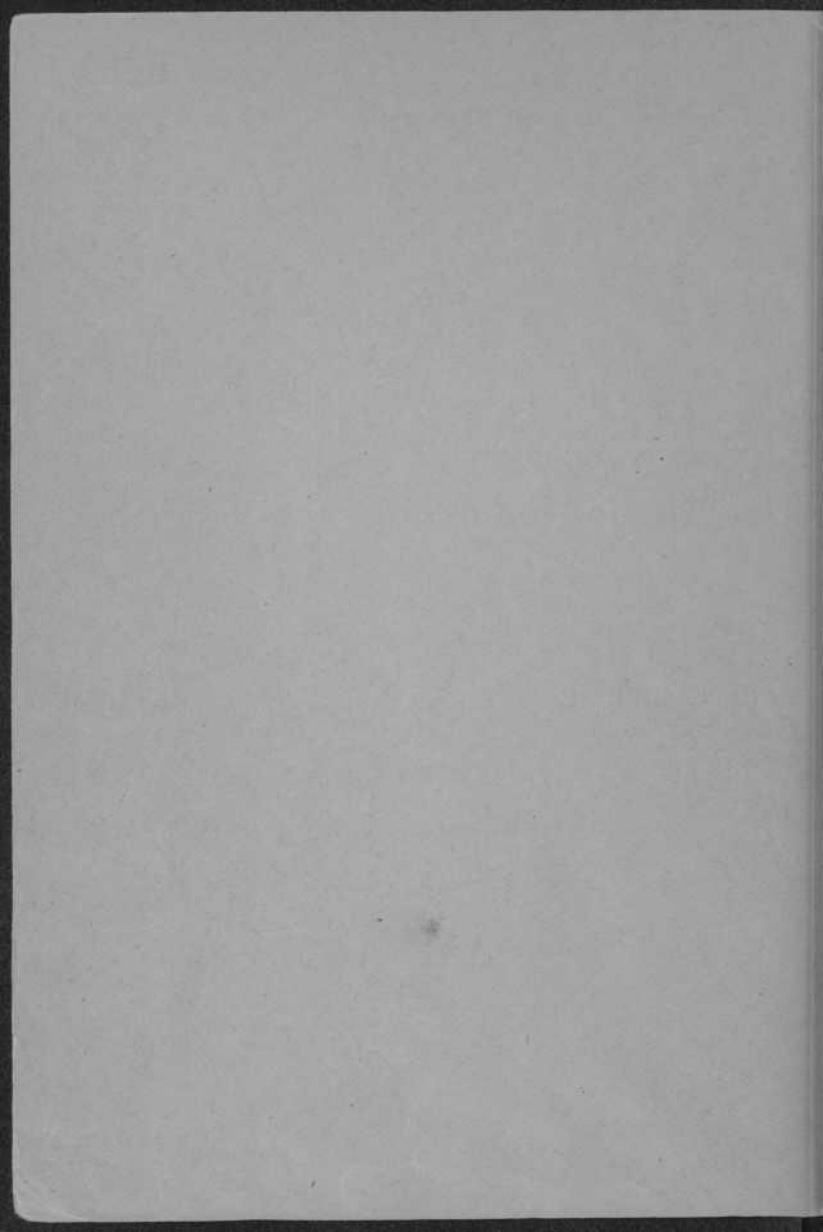

KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK

0300 6183

DR CH. M. VAN DEVENTER

PLATO'S
VERDEDIGING VAN
SOCRATES EN
CRITO

TWERDE DRUK

ZUTPHEN — W. J. THIEME & CIE — 1925

Prijs f 0.95, geb. f 1.90

KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK

GESCHENK VAN

*hr. Dr. Leonie
Kunther de
S. Franckhage.*

1410
E37

PLATO'S VERDEDIGING VAN SOCRATES

564848

PLATO'S VERDEDIGING VAN SOCRATES

UIT HET GRIEKSCH

DOOR

CH. M. VAN DEVENTER

TWEEDE DRUK

ZUTPHEN — W. J. THIEME & CIE

VOORWOORD.

Plato's *Verdediging van Socrates*, d.i. de verdedigingsrede van Socrates, zooals Plato die heeft opgesteld, is een der documenten, die ons ten dienste staan bij de behandeling van het vraagstuk, waarom Socrates is aangeklaagd. En hoewel Plato zich niet begeeft in enkele bijzonderheden, waarover anderen bericht hebben, — bijv. de naaste aanleiding tot Anytus' vijandig optreden —, de lezer zal zeker den indruk ontvangen, dat de *Verdediging* het ontstaan van het misverstand bij en de antipathie van het publiek ten duidelijkste aangeeft.

In hoever is de *Verdediging* het eigen woord van Socrates? Men weet het niet, doch veel reden is er om te gelooven, dat Plato de werkelijke rede in hoofdzaak gevolgd heeft. Ook Xenophon vermeldt, hoe Socrates door zijn fiere houding de rechters tegen zich innam, en evenzoo, hoe hij geen moeite nam om een verdediging voor te bereiden.

En niet alleen in de argumenteering, ook in de wijze van uitdrukking, den stijl mag men veel van Socrates zelven zien. Want belangrijk is het verschil in stijl tusschen dit, en vele andere werken van Plato, en hier is de stijl die van een eenvoudige man, die veel kracht heeft en een sterk besef van het recht zijner zaak.

Er is dan reden om aan te nemen, dat men hier Socrates zelf heeft, hoewel een weinig getransformeerd door Plato's neiging om zijn grooten vriend en meester als den schoonste aller menschen te toonen.

Socrates heeft zich weinig moeite gegeven om vrij te

komen. Hij wilde alleen vrijkomen, zoo men hem erkende voor wat hij was, en hij nam geen der gebruikelijke middelen te baat om op het gemoed der rechters te werken en hen gunstig voor hem te stemmen. Zoo zijn fierheid het doodvonnis heeft uitgelokt, en er is alle reden om dat te gelooven, aan het nageslacht schonk zij de schoonste openbaring van een braaf en hoog gemoed, en voor ons is de rede van Socrates van niet minder waarde, dan voor de tijdgenooten van Plato.

Het is niet noodig veel ter voorbereiding of aanbeveling van de *Verdediging* te zeggen; de naam van Socrates behoort tot de zéér bekenden en de *Verdediging* verklaart zich zelf bijna geheel.

Enkele aantekeningen kan men achteraan vinden.

VOORWOORD DER TWEEDE UITGAVE.

De vraag of de *Verdediging* al dan niet Socrates' eigen woorden geeft, is nog steeds aan de orde en zal wel nooit een beslist antwoord krijgen. De vertaler houdt zich aan de meening in zijn eerste voorwoord uitgesproken.

Bij de herziening nam de vertaler van eenige nieuwere uitgaven kennis (zie blz. 56).

VERDEDIGING VAN SOCRATES.

Socrates spreekt tegen de volgende aanklacht, ingediend door Meletus, Anytus en Lycon:

X *Socrates is misdadig, de goden die de stad erkent, niet erkennend, en andere, nieuwe goddelijke openbaringen invoerend; misdadig ook is hij daar hij de jongelieden bederft.*

Straf: de dood.

X Het gerechtshof bestond uit ongeveer 500 gezwoorenen, onder voorzitterschap van een der hoogste magistraten van Athene, den Archon Basileus. Het proces had plaats in 399 v. Chr.

E E R S T E R E D E.

1. Wat gij nu, o mannen Atheners, door mijn aanklagers van mij denkt, weet ik niet; ik zelf heb zeker door hun toedoen haast vergeten, wat ik ben: zoo overtuigend spraken zij. En toch, om het met één woord te zeggen, waars was er niets bij hen. En één ding vooral bewonderde ik van het vele, dat zij logen: zij beweerden, gij moet oppassen, dat ik u niet bedrieg, daar ik een meester ben in het spreken. Want om zich niet te schamen, dat ik hen aanstonds met de daad weerleg, als ik een spreker van niet zóóveel kracht gebleken ben, dat scheen mij wel hun onbeschaamdste daad. Tenzij voor hen een meester *hij* is, die waarheid spreekt; want beweren zij dat, dan kan ook ik wel toegeven, maar niet op hùn wijze, een redenaar te zijn. Zij dan, zooals ik beweer, hebben weinig of niets waars gezegd: gij echter zult van mij de gansche waarheid hooren. Maar bij Zeus, o mannen Atheners, niet van die knappe vertoogen, zooals de hunnen, zorgvuldig

bewerkt met woord en wending, noch opgesierde, maar dingen zult ge hooren op geluk af gezegd en met de eerste de beste woorden: want recht zal zijn wat ik zeg, dat vertrust ik, en geen van u verwacht wat anders. Waarlijk toch, mij zou het niet betamen, o mannen Atheners, bij dezen mijn jaren, als een knaap met kunstig geknede woorden tot u te gaan. Daarom dan ook, o mannen Atheners, verzoek ik u dit zeer ernstig en vraag het u: als ge mij in denzelfden spreektrant mij verdedigen hoort, waarin ik gewoon ben en op de markt bij de geldtafels te spreken, waar velen van u het hoorden, en ook elders, verbaast u niet daarover en blijft kalm. Want zóó is de zaak: thans kom ik het eerst voor het gerecht, zeventig jaren oud; gehéél vreemd dus is mij de spreekwijze van hier. En gelijk nu, zoo ik inderdaad een vreemdeling ware, ge het mij toch vergeven zoudt, zoo ik in die taal en trant sprak, waarin ik was opgegroeid, zoo dan vraag ik nu dit van u als mijn recht, naar het mij althans dunkt, mijn spreektrant te verdragen, — want misschien kon hij slechter, misschien ook beter zijn, — doch dit na te gaan en dáárop te letten, of recht is, wat ik zeg, of niet: want zóó doet de goede rechter: de spreker echter zegge de waarheid.

2. Vooreerst dan zooals behoort, zal ik mij verdedigen, o mannen Atheners, tegen de éérste valsche aanklacht en de éérste aanklagers, daarna tegen de klacht en de klagers van nu. Want velen zijn er, die mij bij u aanklaagden, en lang reeds, vele jaren doen zij dat en zij zeggen niets dat waar is, en hen vrees ik meer dan Anytus en zijn vrienden, al zijn ook die gevaarlijk. Maar veel gevaarlijker zijn die andere, o mannen, daar zij de meesten van u van kind af bewerkten en bepraatten en mij beschuldigden, bij alle goden! — en geheel onwaar, met het verhaaltje: daar is iemand, die Socrates heet, een zeer wijs man, die over den hemel tobt en al het onderaardsche opgediept heeft en het kromme recht praat. Dezen nu, o mannen Atheners, die dit gerucht verspreidden,

dát zijn de gevaarlijke aanklagers, want de hoorders meenen, dat zoekers van dien aard ook aan de goden niet gelooven. Dan zijn die aanklagers vele in getal en langen tijd reeds aan het werk en daarbij vatten zij u aan in dien leeftijd, waarin ge het best van vertrouwen waart, als kinderen, sommigen uwer ook als knapen, en zoo konden zij geheel en al ongestoord kwaad spreken, zonder dat er één verdediger was. En wat het dwaasste van alles is, niet eenmaal kan men hun namen vernemen, behalve dan als er een komediedichter onder is. Zoovelen er nu uit nijd en lasterzucht u bepraatten, en zoovelen ook, zelf bepraat, weer andren bepraatten, die allen nu zijn het moeilijkst te grijpen: want niemand van hen kan ik hierheen oproepen en weerleggen, maar gedwongen ben ik geheel en al als tegen een schaduw te vechten en zóó te spreken en zóó te weerleggen, terwijl niemand antwoordt. Neemt dus ook gij aan, dat zooals ik zeg, mijn aanklagers tweeërlei zijn: de eenen, die mij zoeven aanklaagden, de anderen, die het reeds lang deden, en die ik thans noem. Wilt ook gelooven, dat ik tegen dezen het eerst spreken moet, want hen toch hoordet gij ook het eerst mij aanklagen, en veel erger dan die lateren thans.

Welaan, thans de verdediging, o mannen Atheners, en de poging u de lastermeening te ontnemen, die ge zoo langen tijd hadt, — en dat wel in zóó korten tijd. Gaarne wilde ik, dat dit gelukte, indien het beter is èn voor u èn voor mij, en ik wat goeds bereikte door mijn verdediging, doch ik houd dat voor lastig en verheel mij geenszins, hoe het daarmee is. Maar toch, dat ga, gelijk den god behaagt, maar ik moet aan de wet gehoorzamen en mij verdedigen.

3. Gaan wij dan van den aanvang af na, welke de beschuldiging is, waaruit de laster ontstond, en waarop ook Meletus steunend met zijn aanklacht mij hier bracht. Welaan; met welke woorden lasterden de lasteraars? Als waren zij inderdaad aanklagers, zóó moet ik hun aanklacht voorlezen.

X Socrates is misdadig en hij doet dwaas werk met zoeken onder de aarde en boven in den hemel, en hij praat het kromme recht, en leert aan anderen de zelfde dingen. Zóó ongeveer is zij, want die zaken hebt gij ook zelf gezien in de komedie van Aristofanes, hoe daar een zekere Socrates rondloopt en beweert op de wolken te gaan en veel andere dwaasheid verkoopt, waarvan ik niets, nòch veel nòch weinig, niets versta. En ik zeg dat niet uit verachting voor zulk een weten, als iemand wijs is in dingen van dien aard, — moge echter Meletus mij daarvan nooit aanklagen — doch waarlijk, ik, o mannen Atheners, ik heb niets daarmee te maken. Als getuigen roep ik de meesten van u zelf aan, en eisch, dat gij het elkander leert en zegt, zoovelen uwer mij ooit spreken hoordet, en zulken zijn er veel onder u. Vertelt dan aan elkaar, of een uwer mij ooit iets kleins of groots over dergelijke dingen heeft hooren zeggen, en leert daaruit, dat het ook met de andere gangbare praatjes over mij evenzoo is.

4. Want waarlijk, daar is niets van aan, noch ook als ge van iemand gehoord hebt, dat ik tracht de menschen op te voeden en daarmee geld verdien, noch is ook dát waar. Ofschoon ik ook dat voor iets schoons houd, als iemand bekwaam zou zijn om menschen op te voeden, gelijk Gorgias van Leontinum en Prodicus van Ceüs en Hippias van Elis. Want elk van hen, o mannen, is bij machte om naar welken staat ook gegaan, de jongelingen daar, die met den beste hunner eigen medeburgers om niet kunnen omgaan, om die jongelingen van dát gezelschap los te praten en met hen zelf te doen omgaan voor geld en voor dank. En er is ook een andere wijze man, uit Parus, hier, van wiens verblijf hier ik hoorde; want ik ontmoette eens een man, die meer geld voor de wijsheidleeraars neerlei, dan alle anderen te saam, Callias, den zoon van Hipponicus. Hem dan vroeg ik, — want hij heeft twee zoons — „o Callias, zei ik, als uw beide zoons

veulens of kalvers waren, dan zouden wij zeker wel een opzichter voor hen nemen en betalen, die hen schoon en goed zou maken in de deugd, die hun paste, en dat zou dan een ruiter of een landman wezen, doch thans, nu zij menschen zijn, wien denkt gij thans als hun opzichter te nemen? Wie is kundig in de deugd, welke die van een mensch en een burger is? Want zeker, daar ge zoons hebt, zeker hebt ge dat wel overlegd. Is er zoo iemand, zei ik, of niet? — Zeer zeker, zei hij. — Wie, zei ik weêr, en waar van daan, en voor hoeveel leert hij dat? — Euenus, zei hij, o Socrates, van Parus, voor vijf minen. — En ik prees Euenus gelukkig, als hij in waarheid die kunst heeft en ze zoo goed aan anderen leert. Ik zou dan ook zelf trotsch zijn en mij er op verheffen, zoo ik die dingen kende, maar ik ken ze nu eenmaal niet, o mannen Atheners.

5. Maar wellicht zal een van u opwerpen: maar, o Socrates, wat doet ge dan wèl? Van waar dan die lasterpraatjes over ù juist? Want waarlijk, deedt ge niets anders dan de anderen, dan was er niet zulk een gerucht en meening over u ontstaan. Zeg ons dus, wát het is, opdat wij niet zóó maar over u oordeelen. — Wie dat zegt, zegt iets billijks, dunkt me, en ik zal trachten u te toonen wat het toch is, dat mij den naam en de belasting bezorgd heeft. Luistert dan. En misschien zal ik sommigen uwer schijnen te schertsen, doch weet wel: gansch de waarheid zeg ik u. Want ik, o mannen, heb door niets anders dan door een wijsheid dien naam gekregen. Welke dan is die wijsheid? Wellicht de eenige menschlijke wijsheid. Want inderdaad schijn ik in haar wijs te zijn, doch zij, die ik zooeven noemde, die zijn allicht door een meer dan menschlijke wijsheid wijs, of ik weet niet wat ik zeggen moet. Want ik althans versta hùn wijsheid niet, maar wie beweert van wèl, die liegt en spreekt zoo tot mijn belasting. En maakt geen geraas, o mannen Atheners, ook niet, indien ik naar uw meening iets groots

zeg: want niet van mij zelf komt het woord, dat ik spreken ga, doch tot een geloofwaardigen spreker klimt het op. Want van mijn wijsheid, of zij dat is en wat voor een, geef ik u den God in Delphi tot getuige. Chaerephon toch kent ge wel. Deze was van jongsaf mijn vriend, en vriend ook van het volk en met u ging hij in de ballingschap van onlangs en met u keerde hij terug. En ge weet ook wel, hoe Chaerephon was, hoe heftig in al wat hij aangreep. En zoo ging hij dan eens naar Delphi en waagde het dit te vragen, — en zooals ik zeg, maakt geen geraas, o mannen. Want hij vroeg dan, of iemand wijzer was dan ik. En de Pythia antwoordde, dat niemand wijzer was. En daarvan zal zijn broeder dáár u getuigen, want Chaerephon zelf is dood.

6. Begrijpt nu waarom ik dit alles verhaal: ik wil u immers leeren, waarvandaan de lastermeening kwam. Toen ik nu dat hoorde, overlegde ik aldus: wat meent de God wel; wat geeft hij wel te raden? Ik toch ben mij van geen wijsheid bewust, noch groot noch klein; wat meent hij wel met: Socrates de wijste? En hij liegt toch zeker niet, want dat kan hij niet. En lang nu was ik onzeker, wat hij toch meende, doch eindelijk, na veel moeite, begaf ik mij aan ongeveer het volgende onderzoek. Ik ging tot een van hen, die wijs heeten, om daar, zoo ergens, het orakel te weerleggen, en aan de uitspraak te verklaren: deze is wijzer dan ik, doch gij noemdet *mij*. Toen ik hem nu in 't oog nam — zijn naam behoef ik wel niet te noemen, maar het was een der staatslieden, bij wiens onderzoek ik het volgende ondervond — en met hem sprak, scheen die man mij wel aan vele andere menschen wijs te schijnen en vooral aan zich zelf, maar het niet te zijn. Toen trachtte ik hem te toonen, dat hij meende wijs te zijn, en 't niet was. Daardoor nu werd ik hem gehaat en velen der hoorders. En ik ging heen en redeneerde aldus bij mij zelf: ik nu ben wijzer dan die man; en wel schijnt geen van ons beiden iets van belang te weten, maar hij meent

te weten en weet niet, ik echter, zooals ik niets weet, zoo meen ik het ook niet. Ik schijn dus een beetje wijzer te zijn dan hij, dáárdor juist, dat ik, wat ik niet weet, ook niet meen te weten. Vervolgens ging ik tot een ander, een van die wijzer heetten dan gene, en ik vond hetzelfde; en toen werd ik zoowel dien eersten als velen anderen gehaat.

7. Daarna nu ging ik heel de rij langs verder, en ik bemerkte wel, met droefheid en vrees, dat ik gehaat werd, maar toch docht het mij noodwendig de zaak van den God boven alles te stellen; gaan moest ik dus, zoekend wat het antwoord meende, tot allen die iets te weten schenen. En bij den Hond, o mannen Atheners, — want de waarheid moet ik u zeggen — waarlijk, het volgende weervoer mij: de meest vermaarden schenen mij op weinig na de armoedigsten te zijn, toen ik zocht volgens den god, doch anderen, die voor minder golden, inderdaad flinker van besef. Ik moet u dan wel mijn zwerftocht verhalen, als de moeite waarmee ik mij vermoeide, om het orakel telkens weer op de proef te stellen. Want na de staatslieden ging ik tot de dichters, zoowel de dichters van tragediën als die van dithyramben en de anderen, om bij hen mij zelf op heeterdaad als meer onwetend dan genen te betrappen. En ik nam dan hun gedichten ter hand, waaraan zij, naar mij scheen, de meeste zorg besteed hadden, en ik vroeg hen zelf uit, wat zij meenden, om tegelijk iets van hen te leeren. En ik schaam mij, o mannen, om u de waarheid te zeggen, maar toch moet ik. Om kort te spreken, bijna alle omstanders spraken beter dan zij zelf over wat zij zelf gedicht hadden. Ik begreep dan ook over de dichters spoedig dit, dat zij niet door wijsheid dichten, wat zij dichten, doch door een zekeren aard en in vervoering, evenals de bezielde en de orakelzeggere; want ook die zeggen dingen, vele en schoone, doch verstaan niets van wat zij zeggen. In zulk een staat bleken mij ook de dichters te leven. En tevens bemerkte ik, dat zij om hun

dichtkunst ook in andere zaken de wijssten der menschen meenden te zijn, waarin zij het niet waren. Ook van daar dus ging ik heen, in de meening in het zelfde hèn te overtreffen als ook de staatslieden.

8. Ten slotte nu ging ik tot de handwerkslieden; want ik wist dat ik niets kende, in één woord, doch hen, dat wist ik, zou ik in vele en schoone dingen kundig bevinden. En daarin bedroog ik mij niet, maar zij wisten wat ik niet wist, en daarin waren zij wijzer, dan ik. Maar, o mannen Atheners, zij hadden alweer hetzelfde gebrek als ook de dichters, naar mij docht, en zelfs ook de goede werklieden: daar zij hun vak met bekwaamheid uitoefenen, meende een ieder ook verder in de grootste dingen zeer wijs te zijn, en deze dwaling verborg die andere wijsheid, zoodat ik mij zelf afvroeg voor het orakel, of ik zou kiezen te zijn, zooals ik was, noch wijs in hun wijsheid, noch onwetend in hun onwetendheid, of beide dingen, die genen hadden, ook zelf te hebben. Ik antwoordde toen aan mij zelf en aan het orakel, dat het mijn voordeel was, te zijn zooals ik was.

9. Uit dit onderzoek dan, o mannen Atheners, zijn vele vijandschappen tegen mij ontstaan, en wel de heftigste en de zwaarste, zoodat er vele lasteringen uit kwamen, en ook die naam gezegd werd, dat ik wijs ben. Want telkens meenen de omstanders, dat ik zelf wijs ben daarin, waarin ik een ander weerleg. Doch de God, o mannen, de God toch is wel in waarheid wijs, en in dat orakel meende hij zeker, dat de menschlijke wijsheid weinig waard is of zelfs niets, en klaarblijkelijk zegt hij dat niet van Socrates alleen, doch hij gebruikt mijn naam, en maakt mij tot voorbeeld, evenals wanneer hij zeide: „Deze, o menschen, is de wijste van u; die gelijk Socrates heeft ingezien, dat hij waarlijk niets waard is in wijsheid”. En om datzelfde ga ik ook thans nog rond met zoeken en nasporen, gehoorzaam aan den God, en bij mijn stadgenooten en bij de vreemdelingen, zoo ik iemand van hen

voor wijs houd, en blijkt hij mij niet zoo te zijn, dan help ik den God en bewijs genen, dat hij niet wijs is. En door dat bedrijf heb ik noch tijd om iets van belang van de staatszaken te verrichten, noch van mijn eigen zaken, maar in onnoemlijke armoede ben ik door mijn vereering van den God.

10. Bovendien, mij volgen de jongelieden die den meesten tijd hebben, de zonen der rijksten, zij volgen mij uit zich zelf en zij hooren mij gaarne de menschen onderzoeken, en dikwijls doen zij zelf mij na en beproeven dan anderen te onderzoeken, en dan, geloof ik, vinden zij een grooten overvloed van menschen, die meenen wat te weten, doch wetend weinig of niets. Daarom dan worden de door hen onderzochten toornig op mij in plaats van op zich zelf, en zij beweren, er is een zekere Socrates, een allerellendigst mensch, en hij verderft de jongelui. En als iemand hen dan vraagt, waardoor dan, wat hij doet en wat hij leert, dan hebben zij niets te zeggen, en weten het niet; doch om niet om een antwoord verlegen te schijnen, noemen zij wat tegen alle wijsheidsvrienden voor het grijpen ligt, de dingen in den hemel en onder de aarde en niet aan de goden gelooven en het kromme recht praten. Want de waarheid, geloof ik, willen ze liever niet zeggen, dat zij zich hielden als wisten zij, maar bleken niets te weten. Daar zij nu, meen ik, eierzuchtig zijn en heftig en velen in getal, en allen hetzelfde en met veel aandrang over mij beweren, daarom hebben zij uw ooren reeds lang en ijverig met laster gevuld. Uit dezen kring dan komt en Meletus met zijn aanval en Anytus en Lycon; Meletus toornig voor de dichters, Anytus, voor de werklieden en de staatslieden, en Lycon voor de redenaars. Zoodat, gelijk ik in den aanvang reeds zei, ik verbaasd zou zijn, zoo ik bij machte ware u die lastermeening te ontnemen, en wel in zóó korten tijd, terwijl zij zóó groot werd. Zoo is de waarheid, o mannen Atheners, en ik heb u in mijn woorden niets verborgen, klein noch groot, noch iets uit vrees verzwegen.

En toch weet ik het bijna vast, juist daardoor werd ik gehaat. Wat wederom bewijst, dat ik de waarheid spreek, en zóó de laster over mij is en zóó de oorzaken er van zijn. En als ge nu en als ge later de zaak onderzoekt, zóó zult ge ze vinden.

11. Tegen dat nu, waarvan mijn eerste aanklagers mij aanklaagden, zij deze verdediging genoeg; doch tegen Meletus, den braven, den waren vaderlander, gelijk hij beweert, en de latere aanklagers zal ik thans trachten mij te verdedigen. Wederom dan, daar zij inderdaad andere aanklagers zijn, laat ons thans ook hun aanklacht nemen. Zij is nu ongeveer zoo: Socrates, zegt zij, misdoet; hij verderft de jongelieden en erkent niet de goden, door den staat erkend, doch andere, nieuwe goddelijke openbaringen. De aanklacht dan is van dien aard: welnu, laat ons ze deel voor deel onderzoeken. Hij beweert dan dat ik de jongelieden verderf en zóó misdadig ben. Maar ik van mijn kant, o mannen Atheners, noem Meletus misdadig, daar hij spot drijft met ernst, en lichtvaardig menschen hier brengt, en doet als is hij vol ernst en bezorgd om dingen, waarom hij nooit in zijn leven iets gaf. En dat dit zoo is, dat zal ik trachten ook u te toonen.

12. Hier dan, o Meletus en zeg op: gij geeft er waarlijk zeer veel om, dat de jeugd zoo braaf mogelijk wordt?

— Dat doe ik.

— Kom, zeg dan ook hun daar, wie genen beter maakt. Want natuurlijk weet ge dat, daar ge zooveel er om geeft. Want den bederver vindt ge in mij, beweert ge, en mij brengt ge voor deze rechters met uw aanklacht. Maar die de jeugd dan beter maakt, kom, noem hem en wijs hun daar aan, wie hij is. Ziet ge wel, o Meletus, dat ge zwijgt en niets te zeggen hebt? En vindt ge het geen schande en geen bewijs genoeg voor wat ik beweere, dat ge er nooit iets om gaaft? Maar zeg het dan, beste vriend, wie maakt hen beter?

- De wetten.
- Maar dat vraag ik niet, voortreffelijke, doch welk mensch, die in de eerste plaats ook dat juist kent, de wetten.
- Zij daar, o Socrates, de rechters.
- Wat bedoelt ge, o Meletus? Kunnen dezen hier de jongelingen opvoeden en beter maken?
- Zeer zeker.
- Kunnen zij allen dat, of sommigen wel, anderen niet?
- Allen.
- Bij Hera, schoon spreekt ge en ge noemt een schat van verbeteraars. En hoe verder? Maken ook de toehoorders hier hen beter, of, niet?
- Ook zij.
- En de raadsheeren?
- Ook de raadsheeren.
- Maar, o Meletus, in de volksvergadering, de menschen, die daar spreken, die bederven toch zeker de jongelui niet? Of maken ook die allen hen beter?
- Ook die doen het.
- Alle Atheners dan, naar het schijnt, maken hen braaf, behalve ik en ik alleen bederf hen. Meent ge dat?
- Zeer zeker meen ik het zoo.
- Groot dan is het onheil, waartoe ge mij veroordeelt. En antwoord mij: vindt ge, dat het met de paarden evenzoo is? Maken alle menschen ze beter, en is er maar één, die ze bederft? Of is gansch het tegendeel waar en is er maar één in staat ze beter te maken, of zeer weinigen, de deskundigen, en de meesten, als zij met paarden omgaan en ze gebruiken, die maken ze slechter? Staat het zoo niet, o Meletus, en met paarden en met alle andere dieren? Zeer zeker is het zoo, of gij en Anytus het ontkent of toegeeft, want waarlijk een groot geluk zou 't voor de jongelieden zijn, als één enkele alleen hen bedierf, en de anderen hen goed maakten. Maar, Meletus, ge toont genoeg, dat ge u

nooit om de jongelieden bekommerd hebt, en duidelijk is uw zorgeloosheid, dat ge niets geeft om de zaak, waarvoor ge mij hier brengt.

13. En zeg ons toch ook dit, bij Zeus, o Meletus: is het beter om onder brave of onder slechte burgers te wonen? O mijn vriend, antwoord toch, want ik vraag niets lastigs. Doen niet de slechten iets kwaads aan wie er in hun buurt is, doch de goeden iets goeds?

— Zeer zeker.

— Is er nu iemand, die door zijn genooten liever geschaad dan gebaat wordt? Antwoord toch, mijn vriend, want ook de wet beveelt u te antwoorden.

Is er iemand, die graag schade lijdt?

— Zoo iemand bestaat niet.

— Welaan dan, hebt ge mij hier gebracht, als een die de jeugd bederft en ze slechter maakt met of zonder opzet?

— Met opzet, natuurlijk.

— Hoe dat zoo, o Meletus? Zijt gij op uw leeftijd zoo veel wijzer dan ik op den mijnen, en hebt gij wèl ingezien, hoe de slechten hun naaste bureu altijd wat kwaads aandoen en de goeden wat goeds, maar ben ik zoover in domheid gekomen, om zelfs dit niet te weten, hoe, als ik iemand van mijn omgang slecht maak, ik gevaar loop wat kwaads van hem te krijgen? En doe ik dan waarlijk dat groote kwaad met opzet mij aan, gelijk gij beweert? Daarin geloof ik u niet, o Meletus, en geen enkel mensch gelooft dat, zou ik meenen, maar of ik bederf hen niet, of ik bederf hen zonder opzet, zoodat gij in beide gevallen liegt. En zoo ik hen zonder opzet bederf, om zulke misslagen brengt men volgens de wet geen mensch hier, maar men gaat tot hem en wijst hem terecht en vermaant hem. Want klaarblijkelijk, als ik geleerd heb, zal ik ophouden te doen, wat ik zonder opzet deed. Maar gij hebt het vermeden om met mij om te gaan en mij te onderrichten en het niet gewild; doch ge voert mij

hierheen, waar men volgens de wet slechts hen brengt, die straf, maar niet, die leering behoeven.

14. Waarlijk, o mannen Atheners, dit is reeds duidelijk, wat ik zei, dat Meletus om die dingen nooit iets gaf, noch veel, noch weinig. Maar toch, zeg ons, hoe meent ge, o Meletus, dat ik de jongelieden bederf? Of zeker dan daarom, dat ik, volgens uw aanklacht, leer om de goden niet te erkennen, die de staat erkent, maar andere, nieuwe goddelijke openbaringen? Is dat niet de leer, waarmede ik hen bederf, naar uw meening?

— Stellig en zeker bedoel ik dat.

— Bij de goden zelf dan, o Meletus, van wie thans sprake is, verklaar u dan nader en aan mij en aan de mannen hier. Want dat kan ik niet begrijpen of ik volgens u leer om sommige goden te erkennen, en zelf dus wel goden erken en niet geheel en al godloochenaar ben en niet daarin misdoo, al zijn het niet de goden door den staat erkend maar andere, en of ge mij daarom aanklaagt, wijl het andere zijn, — of dat ik zelf volgens u gansch en al géén goden erken en dat ook de anderen leer.

— Dat juist beweert ik, dat ge in 't geheel geen goden erkent.

— O zonderlinge Meletus, wat wilt ge daarmede zeggen? Noch de zon, noch de maan dus houd ik voor goden, gelijk de andere menschen?

— Neen, bij Zeus, o mannen rechters; hij beweert immers, dat de zon een steen is, en de maan aarde.

— Meent ge Anaxagoras voor u te hebben, o beste Meletus, en veracht ge de rechters zóó zeer, en meent ge, zij zijn zoo onbeschaafd om niet te weten, dat de boeken van Anaxagoras van Clazomenae vol zijn van zulke woorden? En zouden dan waarlijk de jongelui van mij die dingen leeren, die zij somtijds, als het zeer hoog gaat, voor een drachme in den schouwburg kunnen koopen en dan Socrates uitlachen,

als hij dat voor zijn eigen leer uitgeeft, en nog wel zulke onzinnigheden? Maar, o bij Zeus, meent ge, dat ik werkelijk aan geen enklen god geloof?

— Neen, bij Zeus, en niet in het minst.

— Ongelooflijk, o Meletus, is wat ge daar zegt, en zelfs naar mij voorkomt, ook voor u zelf. Want ik, o mannen Atheners, houd hem voor een driest en brooddronken mensch, en ik geloof, hij heeft die aanklacht enkel en alleen uit overmoed en brooddronkenheid en jeugd ingediend. Want het heeft er van, als maakt hij een raadsel en beproeft: zal Socrates, die wijze man, zal hij bemerken, dat ik scherts en mij zelf tegenspreek, of zal ik hem en de andere toehoorders kunnen bedriegen? Want mij is dit duidelijk, dat hij zichzelf tegenspreekt in zijn aanklacht, als had hij gezegd: Socrates is misdadig, daar hij geen goden erkent, doch goden erkent. Maar dat zegt iemand die schertst.

15. Gaat dan met mij na, gij mannen, waarom ik vind, dat hij zoo spreekt, en gij, antwoord ons, Meletus. Doch gij o mannen, wat ik u reeds in den aanvang verzocht, denkt er aan en maakt geen geraas, doch laat mij op mijn gewone wijze spreken.

Is er één mensch, o Meletus, die aan menselijke dingen gelooft, doch aan menschen niet? Laat hij antwoorden, o mannen, en niet telkens met geraas mij in de rede vallen. Is er iemand, die aan paarden gelooft, maar niet aan dingen van paarden? Of die niet aan fluitspelers, maar wel aan zaken van fluitspelers? Zoo iemand bestaat niet, o voortreffelijkste aller mannen; indien gij zelf niet wilt antwoorden, zeg ik het aan u en de anderen hier. Maar wat nu komt, antwoord daar dan toch op. Is er iemand die aan goddelijke zaken gelooft, maar niet aan goddelijke wezens zelf?

— Die bestaat niet.

— Hoe vriendelijk van u dat ge eindelijk antwoordt, nu zij daar u dwingen. [Openbaringen], zaken dus van godde-

lijke wezens, naar gij beweert, erken ik en leer ik, hetzij dan nieuwe, hetzij oude, [en de goddelijke wezens waarvan gij spraakt noemen wij daemonen]: zaken van daemonen dus erken ik volgens uw rede, en dat hebt ge zelfs in uw aanklacht bezworen. Doch zoo ik zaken van daemonen erken, dan voorwaar ben ik wel gedwongen om ook aan daemonen te gelooven. Is het niet zoo? Zoo is het, want ik neem aan, dat ge toestemt, daar ge niet antwoordt. Maar de daemonen, houden wij hen niet óf voor goden óf voor zonen van goden? Ja of neen?

Zeer zeker.

— Maar dan, zoo ik inderdaad aan daemonen geloof, naar gij beweert, en de daemonen zoo iets als goden zijn, dan is het dāt juist, waarvan ik beweere, dat ge een raadsel opgeeft en schertst, waar ik niet aan goden gelooven zou en toch weer wèl aan hen geloof, wjl ik immers aan daemonen geloof; doch wederom, indien de daemonen zonen van goden zijn, bastaarden, hetzij uit nymfen hetzij uit andere vrouwen, wier kinderen zij dan ook heeten, — welk mensch zou aan de zonen der goden gelooven, doch aan de goden niet? Want dat ware even onzinnig, als wanneer iemand de muilezels voor jongen van paarden en ezels hield, doch aan paarden en ezels niet geloofde. Doch, Meletus, het kan niet anders, of ge hebt die aanklacht ingediend om ons op de proef te stellen; of wel, ge wist niet van welk werkelijk misdrijf mij te beschuldigen. Maar dat ge iemand overreden zoudt, ook een mensch met zéér weinig verstand, hoe één en dezelfde man niet tegelijk aan het daemonische en aan het goddelijke gelooven moet, en anders noch aan de daemonen noch aan de goden, dat is gansch niet mogelijk.

16. Waarlijk, o mannen Atheners, dat ik niet schuldig ben volgens Meletus' aanklacht, daarvoor is geen lange verdediging noodig, maar genoeg is, wat thans gezegd werd. En wat ik te voren zei, hoe er veel vijandschap tegen mij ont-

stond en bij velen, weet wel, dat het waar is. En dat is het, wat mij vellen zal, indien het mij velt; niet Meletus, noch Anytus, doch de laster en de afgunst der menigte. Wat reeds vele andere mannen deed vallen en zeker nog zàl doen vallen: want er is geen gevaar, dat het bij mij ophoudt.

Misschien nu zou iemand kunnen zeggen: Schaamt ge u dan niet, o Socrates, met zulk een bezigheid bezig te zijn, waardoor ge gevaar loopt nu te sterven? Doch hem kon ik met een braaf woord antwoorden: „niet schoon spreekt ge, o mensch, indien ge meent, dat de vraag van leven of dood tellen moet bij een man, die ook maar weinig waard is, doch met dát alleen moet hij rekenen, of hij braaf of slecht doet, en daden van een goed of van een laf man. Want nietswaardig zouden volgens uw meening ook alle halfgoden zijn, zoovelen in Troje omkwamen, en anderen zoowel als ook Thetis' zoon, die zóózeer het gevaar geringer achtte dan iets schandelijks te verdragen, dat, toen hij Hector wilde dooden, en zijn moeder, die godin was, hem zóó ongeveer toesprak, naar ik meen: o zoop, als ge den dood van Patrocles, uw vriend, wreekt en Hector velt, zult ge zelf sterven: a a n s t o n d s i m m e r s, zegt zij, n a H e c t o r i s u h e t e i n d e b e s c h o r e n, doch hij, dat hoorend, dacht niet om dood en gevaar, maar in veel grooter vrees om als een lafaard te leven en zijn vrienden niet te wreken, a a n s t o n d s, zegt hij, m o c h t i k s t e r v e n, na den misdadiger gestraft te hebben, opdat ik niet hier uitgelachen worde en blijve bij de kromgesnauvelde schepen, e e n l a s t v o o r d e a a r d e. Gij gelooft toch niet, dat hij om dood en gevaar gegeven heeft?” Want zoo, o mannen Atheners, zóó is het in waarheid: waar iemand zich geplaatst heeft, meenend, dáár is hij het beste, of door een bevelhebber geplaatst wordt, dáár, naar ik meen, moet hij blijven en het gevaar afwachten, en niets erger rekenen dan de schande, noch den dood, noch iets anders.

17. Wel iets ergs dan had ik gedaan, o mannen Atheners, zoo ik gebleven was waar de aanvoerders, door u over mij gesteld, mij plaatsten, en bij Potidaea en bij Amphipolis en bij Delium, en ik toen wel zoo goed als een ander er het gevaar van den dood had afgewacht, doch toen de god mij een plaats gaf, naar ik geloofde en aannam, opdat ik leven zou als zoeker van waarheid en mijzelf en anderen uitvorschen, zoo ik toen uit vrees of voor den dood of voor iets anders, mijn post had verlaten. Erg voorwaar ware dat geweest, en in waarheid had dan terecht iemand mij hier gebracht als loochenaar van de goden, wijl ik aan de god-spraak niet gehoorzaamd had en den dood gevreesd, meenende wijs te zijn, waar ik het niet was. Want den dood te vreezen, o mannen, is niets anders dan te wanen wijs te zijn, zonder het te zijn: want het is de waan van te weten, wat men niet weet. Want niemand weet van den dood, zelfs niet of hij voor den mensch niet het grootste aller goederen is. Doch zij vreezen, als kenden zij hem zeker als het grootste kwaad. En hoe is dat niet de smadelijkste onwetendheid, de waan te weten, wat men niet weet? Ik nu, o mannen, verschil wellicht ook hierin van de meeste menschen, en mocht ik beweren in eenig ding wijzer te zijn dan een ander, dan dáárin, dat ik niet genoeg weet van de dingen in Hades en ook niet meen het te weten. Maar kwaad doen en niet gehoorzamen aan den betere, en god en mensch, dat dat slecht is en schandelijk, dat weet ik. Om de slechte dingen nu, wier slechtheid ik weet, zal ik nooit een ander ding waarvan ik niet weet of het niet goed is, noch vreezen, noch ontvluchten. Zoodat zelfs als ge mij thans vrij laat, niet luisterend naar Anytus, — die beweerde: of ik had gansch niet hier moeten komen, of nu ik kwam, was het ondoenlijk mij niet te dooden, en tot u zeide: als ik vrijkwam, dan voorwaar zouden uw zoons zich eerst toeleggen op wat Socrates leert en allen geheel bedorven worden —, indien ge mij

daarbij zeydet: „o Socrates, thans zullen wij Anytus niet volgen, doch wij laten u gaan, op die voorwaarde echter, dat ge u niet meer met dat onderzoek ophoudt noch wijsheid zoekt, en indien ge weer op die daad betrapt wordt, zult ge sterven”, — indien ge mij dan, zooals ik zeide, op die voorwaarden wildet vrijlaten, ik zou tot u zeggen: „ik, o mannen Atheners, acht en bemin u, doch ik zal den god méér gehoorzamen dan u, en zoolang ik adem en bij machte ben, nimmer zal ik ophouden waarheid te zoeken en u te vermanen en het voor te houden aan ieder, die mij in den weg komt, zeggend, zooals ik gewoon ben: „o voortrefflijkste aller mannen, gij die Athener zijt, burger der stad, die het grootst is en van alle het meest vermaard om wijsheid en kracht, schaamt ge u niet, dat ge u om geld bekommert, hoe ge er zooveel mogelijk van hebben zult, en roem en eer, doch om verstand en waarheid en uw ziel, hoe die zoo goed mogelijk zal zijn, u niet bekommert noch denkt?” En zoo een uwer mij bestrijdt en beweert er wél om te geven, dan zal ik hem niet terstond loslaten en zelf weggaan, doch ik zal hem vragen en uitvorschen en tegenspreken, en zoo hij mij schijnt de deugd niet in waarheid, doch in voorgeven te bezitten, ik zal hem berispen, dat hij het beste 't geringste schat, doch het slechtere het meest. Dat zal ik doen èn met een jongeren èn met een ouderen man, wien ook ik ontmoet, èn met een vreemdeling èn met een stadgenoot, doch meer met mijn stadgenooten, naardien zij mij van afkomst nader zijn. Want dat beveelt de god, weet dat wel. En ik geloof, dat nog nooit een grooter goed den staat geworden is dan deze mijn eeredienst van den god. Want met geen andere daden bemoei ik mij steeds dan èn jong èn oud onder u te overreden om noch om hun lichaam noch om hun geld, noch eerder, noch zooveel te geven als om hun ziel, hoe deze zoo goed mogelijk zijn zal, zeggend: „niet van het geld komt de deugd, doch van de deugd geld en alle andere goede dingen voor de menschen

èn voor ieder voor zich èn voor allen te saam". Indien ik nu met zulke woorden de jongelingschap bederf, dan moeten zij wel schadelijk zijn; doch zoo iemand beweert, dat ik andere dingen zeg dan die, dat zegt hij niets. Oordeelt daarvoor, zou ik zeggen, o Atheners, en volgt Anytus of volgt hem niet, en laat mij vrij of laat mij niet vrij, want ik zal niet anders handelen, ook indien ik vele malen sterven moet.

18. Maakt geen geraas, o mannen Atheners, maar houdt u aan wat ik u vroeg: maakt geen geraas om wat ik zeggen wil, doch luistert; ja zelfs, naar ik meen, is het uw voordeel om te luisteren. Want ik wil u nog menig ander ding zeggen, waarover ge luid roepen zult wellicht, maar doet geenszins zoo. Want weet wel, indien ge mij doodt, die ben zooals ik zeg, niet mij zult ge dan het meeste schaden, doch u zelven. Want mij zal niemand schaden, noch Meletus, noch Anytus, en hij zou zelfs niet kunnen, want niet is het een beteren man beschikt, meen ik, dat een slechtere hem benadeelt. Dooden kan hij mij misschien, of verbannen, of van mijn burgerrechten berooven. En dat houdt hij wellicht en menig ander voor groote rampen, doch ik meen zoo niet, doch vind veel eer een ramp om te doen, wat hij nu doet, een man onrechtmatig te willen doodden. Daarom dan, o mannen Atheners, scheelt het veel, dat ik om mijnentwil mij verdedig, gelijk menigeen wellicht denkt, doch om uwentwil doe ik het, opdat ge niet met uw vonnis u vergrijpt aan het geschenk van den god. Want als ge mij doodt, niet licht zult ge een ander vinden, al klinkt het ook wat belachelijk, zoo geheel en al door den god aan den staat geschonken, als aan een paard, groot voorwaar en edel, doch door zijn grootte te traag en in nood om den prik van een spoor: zóó dan schijnt de god mij aan den staat te hebben geschonken, als iemand die zonder ophouden u prikkelt en vermaant en berispt, man voor man, den ganschen dag overal werkzaam. Zoodanig een man nu zal niet spoedig wederom u geworden,

o mannen, doch zoo ge mij gelooft, ontziet mij. Allicht toch zult ge in onwil misschien, als de sluimeraars, die gewekt worden, in onwil mij van u stooten, en naar Anytus luisterend, onnadenkend mij dooden, en dan uw verdere leven in slaap doorbrengen, zoo niet de god zich uwer erbarmt en een ander tot u zendt. Dat ik werkelijk zoo ben, als een godsgeschenk aan den staat, kunt ge hieruit zien: waarlijk, niet op iets menschlijks gelijkt het, dat ik al mijn eigen zaken verwaarloos en die verwaarloozing verdraag, zooveel jaren lang reeds, doch voor het uwe steeds zorg, gaande tot een ieder in het bijzonder, als ware ik een vader of een oudere broeder, en hem vermaan de deugd indachtig te zijn. En had ik iets daaraan voor mij zelf en kreeg ik geld voor mijn aansporingen, dan was er reden, doch nu ziet ge het ook zelf, dat de aanklagers, in alle andere dingen zoo onbeschaamd met hun aanklacht, daarin niet onbeschaamd konden wezen, om een getuige aan te brengen, als heb ik ooit eenig loon ontvangen of geëischt. Want volstaan kan ik zeker met dezen getuige voor de waarheid mijns woords: mijn armoe.

19. Maar misschien nu schijnt het onzinnig, dat ik steeds in de weer ben met ieder in 't gewone leven dat te raden, doch niet waag in 't openbaar voor het volk op te treden en den staat raad te geven. Daarvan is de reden, wat ge mij dikwijls op vele plaatsen hebt hooren zeggen, dat als een goddelijke openbaring een stem tot mij komt, wat Meletus dan ook in zijn aanklacht gebracht heeft met spot er bij. Doch van kind af heb ik dat gehad, een stem die komt, en wanneer zij komt, mij steeds weerhoudt in wat ik doen wil en nooit aanspoort: dat is het wat mij verbiedt met de openbare zaak mij te bemoeien. En zeer terecht dunkt mij, verzet zij zich. Want weet wel, o mannen Atheners, had ik voorheen beproefd in 't openbaar op te treden, reeds lang ware ik omgekomen en niets had ik u gebaat, noch mij zelven. En toorn niet, dat ik de waarheid spreek, want geen

mensch kan behouden blijven, die hetzij u hier, hetzij eenig ander volk moedig tegentreden wil en beletten, dat veel slechts en onwettigs in den Staat geschiedt, doch noodwendig moet de ware strijder voor het brave, ook indien hij slechts korten tijd zal behouden blijven, als gewoon burger, doch niet als staatsman werken.

20. Grootte bewijzen zal ik u daarvan verstrekken, geen woorden, doch, wat gij hooger stelt, daden. Hoort dan, wat mij overkomen is, opdat ge weet, hoe ik voor niemand uit vrees voor den dood tegen het recht in wijken, doch door niet te wijken, tevens omkomen zou. Wat ik u zeggen zal, is wel plat en al te zeer gebruik hier, doch waar. Ik toch, o mannen Atheners, heb anders nooit enig ambt in den staat bekleed, doch raadsheer was ik eenmaal; en juist had onze stam, de Antiochische, het voorzitterschap, toen gij de tien aanvoerders, die de in den zeeslag gevallen niet hadden opgenomen, met één besluit allen tegelijk vonnissen wildet, tegen de wet, zooals gij allen in later tijd inzaagt. Ik alleen toen van de voorzitters verzette mij, dat ge iets tegen de wetten doen zoudt, en stemde tegen, en hoewel de redenaars bereid waren om mij aan te klagen en gevangen te doen nemen, en gij dat met luid geroep eischtet, ik meende liever met recht en wet te moeten gevaar loopen, dan met u aan een onrechtvaardig besluit deel nemen uit vrees voor boeien en dood. En dat geschiedde nog tijdens de volksregeering. Doch later in de oligarchie, lieten weer de Dertig mij als vijfden man in het raadhuis komen en bevalen mij Leon den Salaminiër uit Salamis te halen, dat hij sterven zou; zooals zij dan ook aan anderen vele zulke dingen opdroegen om zooveel mogelijk burgers met schuld te beladen. Toen voorwaar toonde ik, niet met het woord, doch met de daad weer dat de dood, als het u niet te plomp gezegd is, mij niet zooveel schelen kan, doch om niets slechts noch onvrooms te doen, dat daaraan mij alles gelegen is. Want mij kon dat bestuur, zoo geweldig

het was, niet zoo bang maken, dat ik iets slechts wilde doen, doch toen wij uit het raadhuus waren gekomen, gingen de vier anderen naar Salamis en haalden Leon, maar ik ging mijns weegs naar huis. En misschien ware ik daardoor gestorven, zoo dat bestuur niet spoedig gevallen was. En dat kunnen velen getuigen.

21. Denkt gij, ik was zooveel jaren doorgekomen, als ik in het staatsleven ware geweest, en dan als een goed man het brave had gesteund, en gelijk behoort, dat boven alles gesteld? Het heeft er niets van, o mannen Atheners, noch kan eenig ander mensch dat. [En indien ook een ander], ik toch zeker niet, die [zoo ge mijn daden nagaat] door gansch mijn leven heen èn in mijn openbaar optreden — zoo ik daarin dan iets deed — èn in mijn persoonlijk verkeer, één en de zelfde man zal blijken, die nooit tegen het recht in iets toegaf, noch aan een ander, noch ook aan een van hen, die mijn lasteraars mijn leerlingen noemen. Maar ik was nooit iemands leermeester, doch zoo een mensch, als ik spreek en mijn werk doe, verlangt mij te hooren, hij zij jong of oud, niemand ooit heb ik het misgund. En ik spreek niet, zoo ik geld krijg, noch, zoo ik het niet krijg, niet, doch gelijkelijk geef ik mij èn aan rijk èn aan arm om te vragen, en ik geef mij ook als iemand wil antwoorden en hooren wat ik zeg. En deze menschen, of zij braaf worden of niet, daarvan mag ik billijkerwijze niet de schuld dragen, daar ik niemand van hen ooit onderricht beloofd heb noch verstrekt. En zoo iemand beweert van mij ooit wat geleerd of gehoord te hebben, wat ook niet alle anderen, weet dan wel, dat hij geen waarheid spreekt.

22. Maar waarom dan gaan velen zoo gaarne langen tijd met mij om? Gij hoordet dat, o mannen Atheners, ik zei u gansch de waarheid: zij hooren gaarne het onderzoek van hen, die meenen wijs te wezen en het niet zijn, want dat is niet onaangenaam. Doch mij, naar ik beweew, is door den god opgedragen dat te doen, èn door orakels èn door droomen èn

op alle wijzen, waarop ooit een goddelijke beschikking een mensch beval en wat ook te doen. Dit, o mannen Atheners, is waar en even licht te bewijzen. Want zoo ik inderdaad de jongelingen deels bederf, deels bedorven heb, dan moesten waarlijk, als sommigen van hen in later jaren tot inzicht waren gekomen, dat ik hun in hun jeugd ooit iets kwaads geraden heb, nu zelf hier optreden om mij aan te klagen en te straffen; en wilden zij zelf niet, dan moesten sommigen der hunnen, vaders en broeders en de andere verwanten, zoo hun naasten wat kwaads van mij ondervonden hadden, daar nu om denken en het mij vergelden willen.

En inderdaad, velen van hen zijn hier aanwezig, en ik zie ze: vooreerst Criton daar, mijn tijdgenoot en van denzelfden wijk, de vader van Critobulus daar; dan Lysanias de Sphettiër, de vader van dezen Aeschines; ook Antiphon daar, de Cephisiër, de vader van Epigenes. Verder, hier zijn ook anderen, wier broeders met mij omgingen, Nicostratus, zoon van Theozotides, de broeder van Theodotus, — en Theodotus nu is dood, zoodat hij genen niet kan bepraat hebben [om niet tegen mij te getuigen] —, en daar Paralus, zoon van Demodocus, wiens broeder Theages was; en daar Adimantus, zoon van Ariston, wiens broeder Plato daar is, en Aeantodorus, wiens broeder Apollodorus daar is. En vele anderen kan ik u noemen, van welke Meletus in zijn rede er toch zeker wel één als getuige had moeten aanbieden, en indien hij het toen vergat, laat hij hem nu aanbieden, ik sta het hem toe, en hij zegge het, als hij zoo iets heeft. Doch gansch omgekeerd zult ge bevinden, o mannen, dat allen bereid zijn hun hulp te geven aan mij, den bederver, die hun verwanten kwaad aandeed, zooals Meletus en Anytus beweren. Want de bedorvenen zelf zouden licht reden hebben mij te helpen, doch de onbedorvenen, oudere mannen reeds, hun verwanten, welke andere reden hebben zij om mij te steunen, dan de reden van recht en billijkheid, daar zij weten, dat Meletus liegt, doch ik de waarheid spreek?

23. Doch genoeg, o mannen, — wat ik ter verdediging zou kunnen geven, is dit ongeveer en misschien nog meer van dien aard. En allicht zal menigeen van u boos zijn bij de gedachte hoe hij zelf in een veel geringeren kamp dan dezen kampend, de rechters bad en smeekte met veel tranen, en zijn kinderen hier bracht om zooveel mogelijk meelij te wekken, en vele anderen van zijn verwanten en vrienden, — doch ik niets daarvan doen wil, en dat wel schoon ik, naar het schijnt, in het uiterste gevaar verkeer. Allicht zal menigeen daaraan denken en verbitterd op mij zijn, en uit toorn daarover juist in toorn zijn stem uitbrengen. Indien het nu met iemand uwer zoo is — want ik beweer het niet —, doch indien dan, — ik meen betaamlijke taal tot hem te spreken, zeggende: ook ik, o voortreffelijke, heb eenige verwanten. Want ook ik, gelijk Homerus zegt, ook ik ben niet uit boom of rots gesproten, doch uit menschen, zoodat ook ik verwanten heb en zoons, o mannen Atheners, drie in getal, één reeds een knaap, de twee anderen nog kind. Maar toch zal ik geen hunner hier voor u brengen en u smeeken vóór mij te stemmen. Waarom zal ik niets daarvan doen? Niet uit koppigheid, o mannen, Atheners, noch uit minachting voor u, doch of ik onbevreesd ben voor den dood of niet, dat is een andere zaak, maar dan voor den roem en van mij zelf en van u en van den ganschen staat schijnt het mij niet schoon te zijn iets daarvan te doen, nu ik zoo oud ben en dien naam heb; — hetzij te recht of ten onrechte, doch aangenomen wordt nu eenmaal, dat Socrates in iets boven de meeste menschen uitmunt. Indien nu zij onder u, die meenen hetzij door moed, hetzij door een andere deugd uit te munten, zóó zouden doen, dat ware schandelijk; en toch heb ik vaak zulke menschen gezien, hoe zij voor het gerecht, al houden zij zich voor wat, toch zonderlinge dingen deden als zoude de dood hun iets vreeslijks doen, en als waren zij onsterfelijk, zoo gij hen niet dooddet. En deze menschen komen mij voor

schande over den staat te brengen, en ook menige vreemdeling moet denken: de voortreffelijken der Atheners, door dezen zelf in ambten en andere waardigheden boven zich zelf gesteld, zij zijn niets beter dan vrouwen. Dat te doen dan, o mannen Atheners, betaamt ons niet, al gelden wij voor nog zoo weinig, noch, zoo wij het doen, u om het toe te laten, doch juist moet gij toonen, dat gij veel eer den vertooner van zulke roerende schouwspelen veroordeelt, dan hem die kalm blijft.

24. En buiten den roem, o mannen, het dunkt mij ook niet braaf om den rechter te smeeken, noch om door smeeken vrij te komen, doch door leeren en overtuigen. Want niet dáárom zit de rechter hier, om het recht als gunst te schenken, doch om er naar te oordeelen; en hij zwoer om niet vriendelijk te zijn voor wien hij mocht willen, doch om volgens de wetten te oordeelen. Niet dus mogen wij u aan meened wennen, noch gij u zelf: want geen van beiden zouden wij godvruchtig zijn. Verlangt dus niet, o mannen Atheners, dat ik dingen tegenover u doen zal, die ik noch voor schoon, noch voor braaf, noch voor vroom houd, vooral niet waarlijk, bij Zeus, nu Meletus daar van goddeloosheid mij aanklaagt. Want klaarblijkelijk, zoo ik ondanks uw eed u overreedde en door smeeken dwong, dan zou ik u leeren de goden niet te erkennen, en door mijn verdediging zelf ten sterkste mij aanklagen, dat ik de goden niet erken. Doch het is er verre van daan. Want ik erken hen o, mannen Atheners, als geen mijner aanklagers doet, en ik laat het aan u en aan den god om over mij te beslissen, zooals het 't beste zal zijn voor mij en voor u.

Hierop gaan de rechters voor korten tijd heen om te beraadslagen. Zij keeren terug en spreken het schuldig over Socrates uit. Door Meletus en de andere aanklagers is de doodstraf geëischt; aan Socrates echter staat het vrij een andere straf voor te stellen.

TWEEDE REDE.

25. Dat ik niet verstoord ben, o mannen Atheners, over deze gebeurtenis, nu ge mij veroordeeld hebt, daartoe werkt veel anders bij mij mēe, en vooral dat niet onverwacht deze gebeurtenis mij gebeurt, doch veeleer verbaas ik mij over het aantal stemmen vóór en tegen. Want ik althans meende niet, dat het zoo weinig, doch dat het zeer veel zou schelen; nu echter, naar het blijkt, als slechts dertig der stemmen anders waren gevallen, was ik vrij gekomen. Meletus voorwaar, naar mij dunkt, ben ik ook thans ontkomen, en niet alleen ontkomen, doch aan ieder is dit duidelijk: zoo niet ook Anytus en Lycon als aanklagers waren opgetreden, hij zou zelfs duizend drachmen schuldig zijn, wjl hij het vijfde deel der stemmen niet kreeg.

26. Zoo eischt die man de doodstraf dan. Schoon! En welke straf nu zal ik van mijn kant u voorstellen, o mannen Atheners? Toch geen andere, dan ik verdien? En wat dan? Wat verdien ik te ondergaan of te betalen, daarom, dat ik geen rust hield in mijn leven, en toch verwaarloosde wat de menigte lief heeft, geld winnen en huisbestuur en veldheerposten en volksredenarij en de andere ambten en genootschappen en partijen, die in den staat bestaan, en mij zelf inderdaad te goed achtte om daarin mijn behoud te zoeken, — indien ik dáár dan geen plaats zocht, waar ik noch u noch mij zelf van eenig nut zou zijn, doch waar ik ieder persoonlijk met de grootste weldaad kon weldoen, gelijk ik beweew, dáár mijn plaats nam en poogde ieder van u te overreden,

dat hij niet éér voor iets van het zijne zorgen zou, vóór hij gezorgd had zelf zoo braaf en verstandig mogelijk te zijn, noch voor de zaken des staats eerder dan voor den staat zelf, en voor alle andere dingen op dezelfde wijze zorg te dragen? Wat verdien ik als zulk een man te ondergaan? Iets goeds, o mannen Atheners, indien er althans in waarheid naar verdienste een tegenvoorstel zal zijn, en dat wel zoodanig een goed, dat bij mij behoort. Wat nu behoort bij een armen weldoener, die tijd noodig heeft om u te vermanen? Er is niets wat méér bij zulk een man behoort, o mannen Atheners, dan dat hij in het Prytaneüm gespijzigd wordt, veel éér dan wanneer een uwer met een renpaard of een twee- of een vierspan in Olympia overwon. Want deze doet u gelukkig schijnen, ik zijn, en hij heeft geen verzorging noodig, doch ik heb ze noodig. Moet ik dan volgens het recht naar verdienste geoordeeld worden, zoo vraag ik dit vonnis: spijziging in het Prytaneüm.

27. Misschien nu schijn ik u toe met deze woorden evenzoo te spreken, als over het geklaag en gesmeek, uit eigen-dunk: doch dat is het niet, o mannen Atheners, maar veeléer zóó. Ik ben overtuigd geen mensch met opzet kwaad te doen, doch daarvan overtuig ik u niet, want korten tijd slechts spraken wij met elkander. Want, naar ik meen, bestond bij u gelijk ook bij andere menschen, een wet om over het doodvonnis niet één dag slechts te beraadslagen doch vele dagen, dan zoudt ge overtuigd worden; doch thans is het niet gemakkelijk in korten tijd zooveel laster van mij te werpen. Ik dan, overtuigd niemand kwaad te doen, ben er ver van af mij zelf kwaad te doen en tegen mij zelf te zeggen, dat ik kwaad verdien, en met zoo iets mij zelf te vonnissen. Wat moet ik vreezen? Om te ondergaan, wat Meletus tegen mij eischt, waarvan ik beweert niet te weten of het een goed is of een kwaad? Zal ik in plaats daarvan een der dingen kiezen, die ik zeker voor een kwaad houd, en dat eischen? Gevangen-

straf bijvoorbeeld? Maar wat geeft het mij in de gevangenis te leven, als slaaf van telkens weer een nieuw bestuur, de Elf? Een geldboete dan, en gevangen te blijven, tot ik ze betaald heb? Doch dat is hetzelfde, als wat ik zooeven zeide; want ik heb geen geld, waarvan ik betalen zou. Ballingschap dan, zal ik die voorstellen? Misschien toch zoudt ge mij daartoe veroordeelen. Doch voorwaar, groot ware mijn levenslust, als ik zoo dom was en niet berekenen kon: gij, mijn eigen medeburgers, hebt mijn werken en woorden niet kunnen verdragen, doch zij zijn u zoo lastig en gehaat, dat ge u er thans van losmaken wilt, — en anderen zouden ze met gemak verdragen? Doch het is ver daar van daan, o mannen Atheners. Wel een schoon leven dan ware het voor een zoo oud man zoo telkens verjaagd te leven. Want dit weet ik wèl: waar ik kom, zullen de jongeren naar mijn spreken hooren, gelijk ook hier. En zoo ik hen van mij jaag, zullen zij zelf de ouderen overreden en mij verjagen. Maar verjaag ik hen niet, dan doen hun vaders en verwanten het om hunnentwil.

28. Misschien nu zegt iemand: maar kunt ge dan waarlijk niet, o Socrates, zwiiggend en rustig in ballingschap leven? Dat juist is het moeilijkste om menigeen van u te doen gelooven. Want als ik zeg, dat dit ongehoorzaamheid aan den god is en ik daarom niet rustig kan blijven, houdt ge mij voor een spotter en gelooft me niet. En als ik u wederom zeg, dat dit ook het grootste goed voor een mensch is, elken dag over de deugd te redeneeren en over de andere zaken, waarover ge mij hoort spreken en mijzelf en anderen onderzoeken, doch een niet onderzocht leven niet levenswaard is voor een mensch, dan zal ik u daarin nog minder overtuigen. Doch zoo is het, gelijk ik zeg, o mannen, maar u er van te overtuigen gaat niet gemakkelijk. Tevens ben ik niet gewoon mij zelf iets kwaads waard te achten. Zoo ik nu geld had, zou ik mij een boete opleggen, zoo zwaar als ik

betalen kon, want niets zou mij dat schaden; thans echter — ik heb het niet, tenzij ge met zooveel als ik betalen kan, met zooveel mij straffen wilt. Misschien zou ik u een mina zilvers kunnen betalen: zooveel dan leg ik mij zelf op. Doch Plato hier, o mannen Atheners, en Crito en Critobulus en Apollodorus raden mij aan dertig minen voor te stellen en zij zelf zullen borgen zijn; zooveel dan leg ik mijzelf op. En dezen zullen u betrouwbare borgen voor het geld zijn.

Wederom verwijderden zich de rechters om te beraadslagen, en zij keeren terug met de verklaring, dat de eisch van Meletus is aangenomen.

DERDE REDE.

29. Voor een winst van weinig tijd, o mannen Atheners, krijgt ge smaad en schuld van die den staat beschimpen willen, dat ge Socrates gedood hebt, een wijs man; want zij zullen mij wijs noemen, ook al ben ik het niet, zij, die u beschimpen willen. Hadt ge nu nog korten tijd gewacht, van zelf dan was het u ten deel gevallen; want ge ziet toch mijn leeftijd, hoever hij reeds is en dicht bij den dood. Ik zeg dit niet tot u allen, doch tot die voor mijn dood stemden. En ik zeg ook dit tot de zelfden. Misschien meent ge, o mannen, dat ik mijn zaak verlies door gebrek aan woorden, waarmede ik u wel overreed had, indien ik meende alles te moeten doen en zeggen om dit vonnis te ontgaan. Doch ver is het daar van daan. Door gebrek verlies ik, doch niet door gebrek aan woorden, doch door gebrek aan driestheid en onbeschaamdheid en den wil, dat tot u te zeggen, wat u het aangenaamst ware om te hooren: dat ik weenen zou en klagen en vele andere en naar mijn meening mij onwaardige dingen zou doen en zeggen, die gij dan ook gewoon zijt van de anderen te hooren. Maar noch meende ik zoeven om het gevaar een onedele daad te moeten doen, noch berouwt het mij thans zóó mij verdedigd te hebben, doch veel liever verkies ik het na zulk een verdediging te sterven, dan na zoo'n andere te leven. Want noch voor het gerecht, noch in den oorlog betaamt het mij noch eenig ander man dáárop te zinnen, hoe hij met alle middelen den dood zal ontgaan. Ja zelfs in het gevecht is het menigmaal duidelijk, dat men den dood zou

kunnen ontluchten en door wegwerpen van wapens en door de vervolgers te gaan smeeken; en vele andere middelen zijn er in elk gevaar om den dood te ontgaan, als men alles durft doen en zeggen. Doch niet zoozeer is het lastig, o mannen Atheners, om den dood, doch veel lastiger om de slechtheid te ontluchten: want sneller loopt zij dan de dood. En nu ben ik als een langzaam gaand en bejaard man door het langzame ingehaald, doch mijn aanklagers, als geweldige en snelle mannen, door het snellere, de boosheid. Ik nu ga thans heen door u tot den dood veroordeeld, doch dezen door de waarheid tot laagheid en snoodheid. En zoowel berust ik bij het vonnis, als ook zij. Welnu, wellicht moest dat alles zoo zijn, en ik acht het zóó in orde.

30. Doch wat nu volgt, dat wil ik u oraaklen, o gij die mij veroordeeldet; want toch ik ben reeds dáár, waar de menschen het meest oraaklen: dicht bij den dood. Want ik beweer, o mannen, die mij vonnistet, terstond na mijn dood zal uw straf komen, en een veel zwaardere, bij Zeus, dan mijn doodvonnis. Want nu hebt ge dit gedaan, meenend geen rekenschap meer van uw doen te moeten geven. Doch gansch andersom zal dit voor u afloopen, naar ik beweer. Want méér zullen er u om rekenschap vragen, die ik thans terughield en gij niet bemerket, en lastiger zullen zij wezen, daar zij jonger zijn, en meer zult ge u ergeren. Want zoo ge meent door het doden van menschen te beletten dat iemand u berispt, wijl ge niet goed leeft, dan denkt ge niet goed; want die bevrijding is noch wel mogelijk noch schoon, maar die andere is de schoonste en de lichtste, om de andere menschen niet te onderdrukken, doch zichzelf zoo te maken, dat men zoo goed als mogelijk is. Dit orakel dan is voor u, mijn veroordeelaars, en ik scheid van u.

31. Doch met hen, die vóór mij stemden, zou ik gaarne nog spreken over deze gebeurtenis, zoqlang de machthebbers bezig zijn en ik nog niet daarheen ga waar ik kom om te

sterven. Blijft dan nog zoolang hier, o mannen, want niets belet ons met elkander te praten, zoolang er nog vrijheid is. Want aan u, als mijn vrienden, wil ik verklaren wat het nu mij gebeurde wel beduidt. Want mij, o mannen rechters, — want ik spreek juist, zoo ik u rechters noem — is iets wonderbaarlijks overkomen. Want het gewone goddelijke teeken was in al den vroegeren tijd zeer veelvuldig en het verzettede zich ook in zeer kleine zaken, zoo ik iets niet goed zou doen, doch nu is mij gebeurd, gelijk ge ook zelf ziet, datgene, wat menigeen voor het uiterste van alle rampen zou houden, en ook daarvoor geldt. Maar noch toen ik hedenochtend van huis ging, gewerd mij het teeken des gods, noch toen ik hier het gerechtshof betrad, noch ergens in mijn rede, als ik iets zeggen wilde, en toch bij andere gesprekken vaak weerhield het mij dan midden onder het spreken. Nu echter is het nergens bij de behandeling, noch als ik iets deed, noch als ik iets zeide, mij tegengetreden. Wat moet ik voor de oorzaak daarvan houden? Ik zal het u zeggen: waarschijnlijk is deze gebeurtenis goed voor mij, en het kan niet anders of wij verstaan het slecht, zooveel wij den dood voor een kwaad houden. Een groot bewijs heb ik daarvoor: het kan niet of het gewone teeken zou tot mij gekomen zijn, indien ik niet iets goeds wilde doen.

32. Maar ook zóó wellicht kunnen wij het nog begrijpen: groot is de hoop, dat hij een goed is. Want een van beiden is de dood: want óf hij is gelijk een niet-zijn, en geen gevoel van iets hebben als men dood is, óf hij is volgens de verhalen een verandering en een verhuizing der ziel van hier naar een andere plaats. En is hij gansch geen gevoel, maar als de slaap, wanneer iemand slaapt en ook geen enklen droom ziet, dan ware de dood een wonderbare winst. Want ik meen, zoo iemand dien éénen nacht moest uitkiezen, waarin hij zóó geslapen had, dat hij zelfs geen droom zag, en de andere nachten en dagen van zijn leven tegenover dien éénen nacht

plaatste en dan overleggen moest en zeggen, hoeveel dagen en nachten hij beter en aangener dan dien ééne nacht in zijn gansche leven geleefd had, dan meen ik, zou niet alleen een gewoon burger, doch ook de groote koning zelf ze licht tellen kunnen, vergeleken met de andere dagen en nachten. Als nu de dood zóó iets is, dan noem ik hem winst: want niets langer schijnt alle komende tijd op die wijze dan één nacht. Doch is de dood als een reis van hier naar een andere plaats, en zijn de verhalen waar, dat dáár alle gestorvenen zijn, welk goed zou dan grooter zijn, o mannen rechters? Want zoo iemand in Hades gekomen, verlost van dezen, die zich rechters noemen, de ware rechters zal vinden, die ook gezegd worden dáár recht te spreken, Minos en Rhadamanthys en Aeacus en Triptolemus en anderen, zoovelen der halfgoden braaf waren in hun leven, zou dan die reize een kwaad zijn? Of ook om met Orpheus om te gaan en Musaeus en Hesiodus en Homerus, hoeveel zouden velen uwer daarvoor geven? Ik althans wil vele malen sterven, als dat waar is, daar toch voor mij juist het verblijf daar heerlijk zou zijn, wanneer ik Palamedes ontmoette en Ajax den Telamonier, en wie er meer van de ouden door een onrechtvaardig vonnis omkwamen, en mijn eigen lot met het hunne kon vergelijken: dat, meen ik, zou niet zonder verheuging zijn. En dan nog het grootste: om de daar levenden evenals die van hier steeds te onderzoeken en uit te vorschen, wie van hen wijs is, en wie het meent te zijn, doch niet is. Hoeveel zou men er niet voor geven, o mannen rechters, om den aanvoerder van den grooten tocht tegen Troja te onderzoeken, of Odysseus, of Sisyphus of ontelbare anderen, die men noemen kan, én mannen én vrouwen? En met hen daar te praten en om te gaan en ze te onderzoeken, onuitsprekelijk ware het van gelukzaligheid. En zeker dooden die daar niemand om zoo iets. Want ook in de andere zaken zijn zij daar geluk-

zaliger dan die hier, en ook voor den volgenden tijd onsterfelijk, indien althans de verhalen waar zijn.

33. Doch ook gij, o mannen rechters, behoort welgemoed voor den dood te zijn, en dit ééne als waar aan te nemen, dat er voor een braaf man geen enkel kwaad is, noch in leven, noch in dood, en de goden zijn zaken niet verwaarloozen. Ook mijn lot is nu niet door toeval zoo geworden, doch dit is mij duidelijk, dat nu reeds dood zijn en bevrijd wezen van zorgen, het beste voor mij was. Daarom ook heeft het teeken mij nergens weerhouden, en ben ik zelfs niet toornig op die mij veroordeelden en mij aanklaagden. Ofschoon zij mij niet met die bedoeling veroordeelden en aanklaagden, doch meenend mij te schaden: dit moet men in hen berispen.

Dit echter verzoek ik hen: wreekt u op mijn zoons, wanneer zij volwassen zijn, o mannen, en kwelt hen op dezelfde wijze, als ik u kwelde, indien zij u òf om geld òf om iets anders éér dan om de deugd schijnen te geven, en wanen zij iets te zijn en zijn zij niets, berispt hen, gelijk ik u, dat zij zich niet bekommeren om wat zij moeten, en meenen iets te wezen, zijnde niets waard. En zoo ge dat doet, dan zullen ik zelf en mijn zoons naar recht door u behandeld zijn.

Doch thans is het tijd dat wij gaan, ik om te sterven, gij om te leven. Maar wie van ons naar het beste gaat, is elk verborgen behalve den god.

AANTEEKENINGEN.

1. blz. 7, r. 5 v. b.; Goddelijke openbaringen. In overeenstemming met Schleiermacher is het woord *daimonion* vertaald door goddelijke openbaring. Dit werd gedaan om in hoofdstuk 15 het betoog zoo goed mogelijk te kunnen weergeven. Men moet zich voorstellen, dat Socrates vele malen gewaarwordingen had, die hij niet op natuurlijke wijze verklaren kon, en aan de werking van bovenzinnelijke invloeden toeschreef. Uitvoeriger over deze zaak is door den vertaler gesproken in zijn inleiding op de *Herinneringen aan Socrates*, blz. XXVI. Hier zij enkel nog gezegd, dat men het *daimonion* niet als de stem van het geweten moet beschouwen.

De formule der aanklacht wordt in de *Verdediging* zelf aangeduid, en ook bij Xenophon bijna geheel vermeld. Volledig vindt men ze bij Diogenes Laërtius in het leven van Socrates.

Volgens denzelfden Diogenes was het aantal rechters bij het proces van Socrates 556, doch, naar het schijnt, is deze opgave onnauwkeurig en bedroeg het aantal 500 of 501. Zie de aanteekening van Stallbaum in zijn uitgave van de Apologie, blz. 112.

2. blz. 8, r. 10 v. b.; de geldtafels.

Op deze plaats waren de rijke en voorname burgers te vinden.

3. blz. 8, r. 11 v. b.; elders.

Namelijk: de werkplaatsen en oefenscholen, waar Socrates naar het getuigenis van Xenophon en Plato ten aanhoore van vele menschen placht te spreken.

4. blz. 8, r. 13 v. b.; Zeventig jaren oud. Socrates werd geb. 468 v. Chr. en stierf 399 v. Chr.

5. blz. 8, r. 8 v. o.; Anytus en zijn vrienden. Namelijk: Anytus, Meletus en Lycon.

6. blz. 8, r. 5 v. o.; bij alle goden! — De tekst is hier onduidelijk.

7. blz. 9, r. 7 v. b.; ongestoord kwaad spreken. De Grieksche uitdrukking beteekent eigenlijk: iemand bij afwezigheid veroordeelen, dus ook: veroordeelen zonder dat de veroordeelde zich verdedigen kan.

8. blz. 9, r. 9 v. b.; komediedichter. Als komediedichters, die Socrates bespotten, worden genoemd, behalve Aristophanes, ook Cratinus, Amipsias en Eupolis.

Schmelzer ziet in deze plaats een bewijs, dat Socrates de komediedichters niet als mannen van gevaarlijke bedoeling en werking beschouwt. Het schijnt mij niet geoorloofd zulk een besliste meening er uit af te leiden, hoewel het waar is, dat Plato in zijn *Symposion* Socrates en Aristophanes als bevriende mannen voorstelt. De beroemde komedie van Aristophanes, *de Wolken*, was echter wel geschikt om de lastermeening te versterken, waarover Socrates zich hier beklaagt.

9. blz. 10, r. 6 v. b.; komedie van Aristophanes. Bedoeld wordt *de Wolken*.

10. blz. 10, r. 12 v. o.; Gorgias etc. Gorgias, Prodicus en Hippias waren beroemde redenaars en sofisten, die Plato meermaalen vermeldt.

11. blz. 10, r. 5 v. o.; Een andere wijze man, uit Parus. Euenus wordt ook vermeld in den *Phaedo* en in den *Phaedrus* van Plato.

12. blz. 10, r. 3 v. o.; Callias, den zoon van Hipponicus.

Deze Callias was vermaard om zijn rijkdom. In zijn huis kwamen de sofisten bijeen, zooals blijkt uit Plato's *Protagoras*.

13. blz. 11, r. 2 v. b.; *Schoonen goed*.

De eigenaardige Grieksche uitdrukking *kalokagathos* is hier woordelijk vertaald met schoon en goed. Een nauwkeurig equivalent hebben wij er niet voor. Het dichtst erbij komen uitdrukkingen als: fatsoenlijk man, gentleman. Wellicht zou men hier het woord *flink* als vertaling kunnen nemen.

14. blz. 12, r. 4 v. b.; Chaerephon was een van Socrates' grootste vrienden en werd eveneens door de komediedichters bespot. Hij nam aandeel in de staatkundige beroeringen tijdens het schrikbewind van de dertig oligarchen, week uit met vele anderen en behoorde tot de partij van Thrasybulus, die de oligarchen beoorloogde, ze eindelijk ten val bracht en daarna de democratie herstelde. Dit alles gebeurde weinige jaren vóór den dood van Socrates.

15. blz. 12, r. 5 v. o.; dat hij meende wijs te zijn en 't niet was.

Men lette hier er op, dat het niet de onwetendheid is, die door Socrates berispt wordt, doch de waan van te weten wat men niet weet.

16. blz. 13, r. 12 v. b.; *Bij den Hond*.

Wellicht moest deze uitroep dienen om den naam van een god te vermijden.

17. blz. 14, r. 13 v. b.; *de grootste dingen*.
o. a. de beoordeeling der staatsaangelegenheden.

18. blz. 15, r. 4 v. b.; *onnoemelijke armoede*. Xenophon laat in den *Oeconomicus* Socrates zeggen, dat hij al zijn bezittingen voor vijf minen, d.i. ruim tweehonderd gulden, zou kunnen verkoopen.

19. blz. 15, r. 8 v. o.; Meletus, Anytus en Lycon. Meletus was een niet zeer beroemd treurspeldichter en van betrekkelijk jeugdigen leeftijd; Anytus een man van aanzien, zoowel door

zijn rijkdom als om zijn patriottisch gedrag in den strijd tegen de Dertig; Lycon was een volksredenaar.

20. blz. 16, r. 14 v. b.; goddelijke openbaringen. In het origineel *daimonia*. Vergel. aantekening 1.

21. blz. 16, r. 15 v. o.; waarom hij nooit iets gaf. Volgens de opmerking van Schmelzer wordt door Plato het woord Meletus hier en dikwijls verder in verbinding gebracht met het woord *melei* (mij gaat ter harte, ik zorg voor) en afgeleide uitdrukkingen, om door een ironische klankspeling des te scherper te doen uitkomen, dat Meletus geen aandacht aan de motiveering van zijn aanklacht besteed heeft. Het woord Meletus zou zoo iets als *de zorgvuldige* kunnen beteekenen.

22. blz. 17, r. 14 v. b.; Raadsheeren. NI. leden van den raad der Vijfhonderd, door Solon ingesteld.

23. blz. 19, r. 4 v. o.; Anaxagoras van Clazomenae.

Deze wijsgeer, in Ionië geboren, woonde een groot deel van zijn leven in Athene, en verkeerde daar met vele der aanzienlijken, o.a. met Pericles. Naar men zegt zou hij ook leermeester van Euripides geweest zijn. Zijn leer over de natuur was een mechanistische teleologie, terwijl hij in vele punten de mythologische natuurbeschouwing van het volk bestreed. De zon noemde hij een gloeienden steen, en van de maan beweerde hij, dat er bergen en dalen en woningen op waren. Hij werd om zijn leer door de komediedichters bespot, en later klaagde men hem zelfs van atheïsme aan. Hij vluchtte echter naar Lampsacus in Klein-Azië en bleef daar tot zijn dood.

24. blz. 19, r. 1 v. o.; In d'enschouwburch enz. De tooneeldichters brachten meermaalen de leer der filosofen in hun stukken te pas, hetzij in ernst, hetzij in spot. Zoo bijv. Euripides. In het Grieksch leest men in plaats van in den

schouwburg, uit de orchestra, d.i. de plaats tusschen tooneel en publiek, die voor het koor was bestemd.

De toegang tot den schouwburg was aanvankelijk vrij, doch later voerde men een toegangsprijs in, die gewoonlijk twee obolen, ongeveer 15 cts. bedroeg, doch somtijds steeg tot een drachme, ongeveer 45 cts.

25. blz. 20, r. 15 v. o.; O p m i j n g e w o n e w i j z e s p r e k e n e n z.

Bij het lezen van de volgende discussie met Meletus, treft het een ieder, dat Socrates' argumenteering niet op de rechtzaak ingaat, waar de voornaamste beschuldiging, dat hij niet aan de goden, door den staat erkend, geloofde, niet door hem weerlegd wordt.

De verklaring van Socrates' houding hier is deze: hij wil aantoonen, dat Meletus lichtvaardig is opgetreden met zijn aanklacht en geen aandacht en zorg heeft besteed aan zijn toelichting. Reeds kort te voren is Meletus zelf buiten de termen van zijn beschuldiging gegaan, en heeft, tegen de aanklacht in, beweerd dat Socrates *aan geen enkelen god* gelooft. En ook in de discussie over het *daimonion* bewijst Socrates, dat Meletus niet behoorlijk heeft nagedacht over wat er aan zijn aanklacht vast is. Men zie dus in dit hoofdstuk slechts een uiting van Socrates' minachting voor Meletus' lichtvaardigheid, en in zoover dan ook het betoog, dat hij volgens de aanklacht van Meletus niet schuldig is. — Getuigenis van zijn oprecht geloof aan de godheid legt hij verderop in zijn verdediging af, met groote overtuiging.

26. blz. 21, r. 2 v. b.;

De woorden: „en de goddelijke wezens, waarvan gij spraak noemen wij daemonen”, en kort te voren het woord „openbaringen”, heeft de vertaler moeten inlasschen, wijl hij het woord *daimonion* had vertaald als goddelijke openbaring.

27. blz. 21, r. 7 v. o.; h e t d a e m o n i s c h e.
d.i. hier: zaken van goddelijke wezens, van godenzonen.

28. blz. 22, r. 14 v. o., 10 v. o. en 8 v. o. Citaten uit Ilias, XVIII, 96—104.

29. blz. 23, r. 3 v. b.; Veldslagen, waaraan Socrates deelgenomen heeft.

30. blz. 25, r. 5 v. o.; In nood om den prik van een spoor.

Volgens anderen moet men het woord *myoops* hier door *horzel* vertalen. Rösiger ziet *spoor* en *horzel* beiden er in aangewezen.

31. blz. 27, r. 10 v. o.; De volksregeering bestond tot de verovering van Athene door de Spartanen onder Lysander. Daarop werd een oligarchische regeering ingevoerd, aan het hoofd waarvan een college van dertig mannen stond. Deze regeering kon zich echter slechts kort handhaven en kwam binnen het jaar ten val, waarop de democratie hersteld werd. Dit laatste geschiedde in 403 v. Chr.

De veroordeeling der aanvoeders, waarvan vlak te voren sprake is, had plaats in 406, na de overwinning der Atheners bij de Arginusische eilanden. Feitelijk werden van de tien aanvoeders er maar negen beschuldigd, waarvan er één wellicht al gesneuveld was en twee niet voor het gerecht verschenen.

32. blz. 30, r. 15 v. b.; Uitdrukking van Homerus, Odyssea, XIX, 163.

33. blz. 32, r. 12 v. b.; Het vijfde deel der stemmen.

Er werden 501 stemmen uitgebracht en hiervan 281 tegen en 220 vóór Socrates. Indien dus het aantal stemmen tegen Socrates door de drie aanklagers behaald was, had Meletus alleen slechts het derde deel, nog geen honderd, weten te krijgen. Volgens een bepaling werd hij die een aanklacht indiende en minder dan het vijfde deel der stemmen voor zijn voorstel won, gestraft met een boete van duizend drachmen;

bovendien mocht hij in het vervolg niet meer met een aanklacht optreden.

34. blz. 33, r. 11 v. b.; *P r y t a n e ü m*.

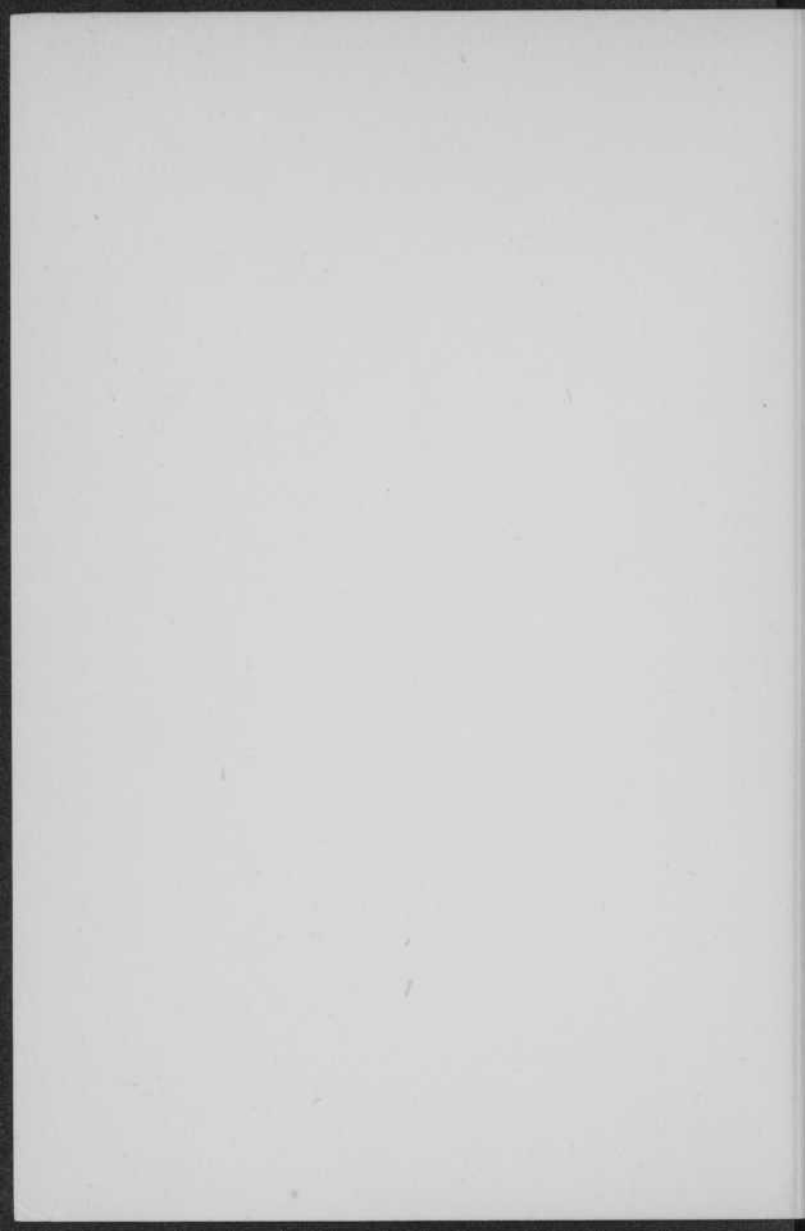
Het Prytaneüm was een openbaar gebouw te Athene, waar ook de wetten van Solon bewaard werden, en burgers, die buitengewone diensten aan den staat hadden bewezen, op staatskosten dagelijks gespijzigd.

35. blz. 34, r. 3 v. b.; *D e E l f*.

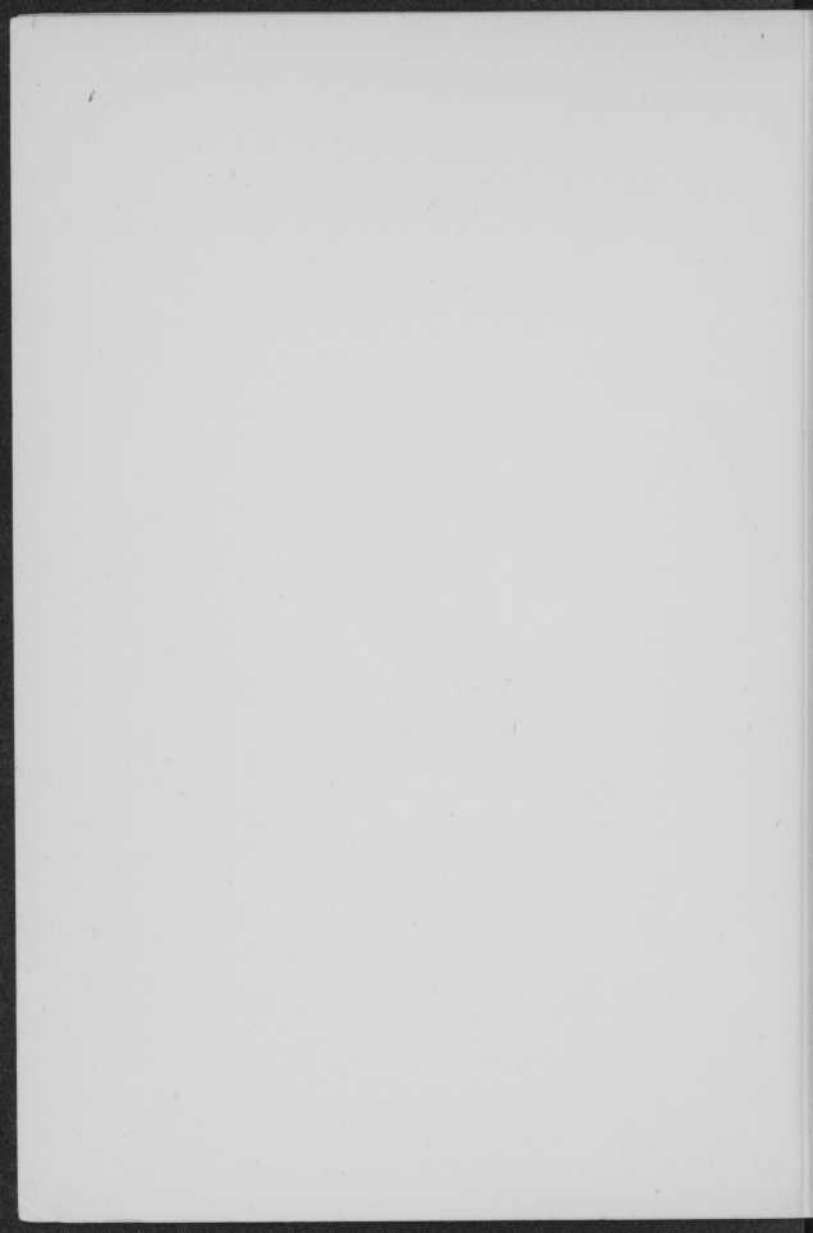
Een college van elf mannen was belast met het toezicht op de gevangenen en het ten uitvoer brengen der opgelegde straffen.

36. blz. 39, r. 14 v. b.; *T r i p t o l e m u s*, een Attische heros, wordt gewoonlijk niet tot de rechters in Hades gerekend.

Bij deze vertaling werd gebruik gemaakt van de uitgave van Schanz. Voorts geraadpleegd de uitgaven van Stallbaum, van Hermann, van Schmelzer, van Rösiger-Grünwald, de vertaling van Schleiermacher, en de anonyme vertaling in Engelmanns' uitgave.

PLATO'S CRITO

PLATO'S CRITO

UIT HET GRIEKSCH

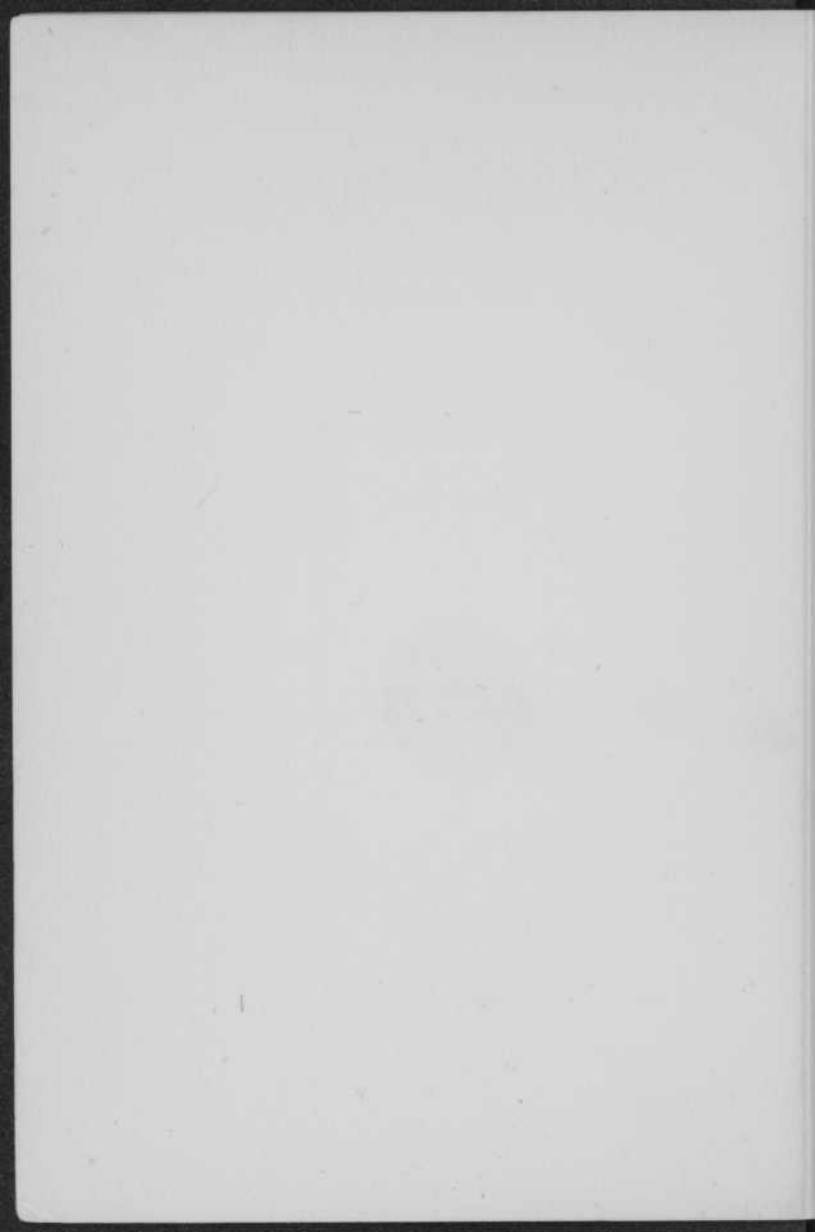
DOOR

CH. M. VAN DEVENTER

TWEEDE DRUK

ZUTPHEN — W. J. THIEME & CIE

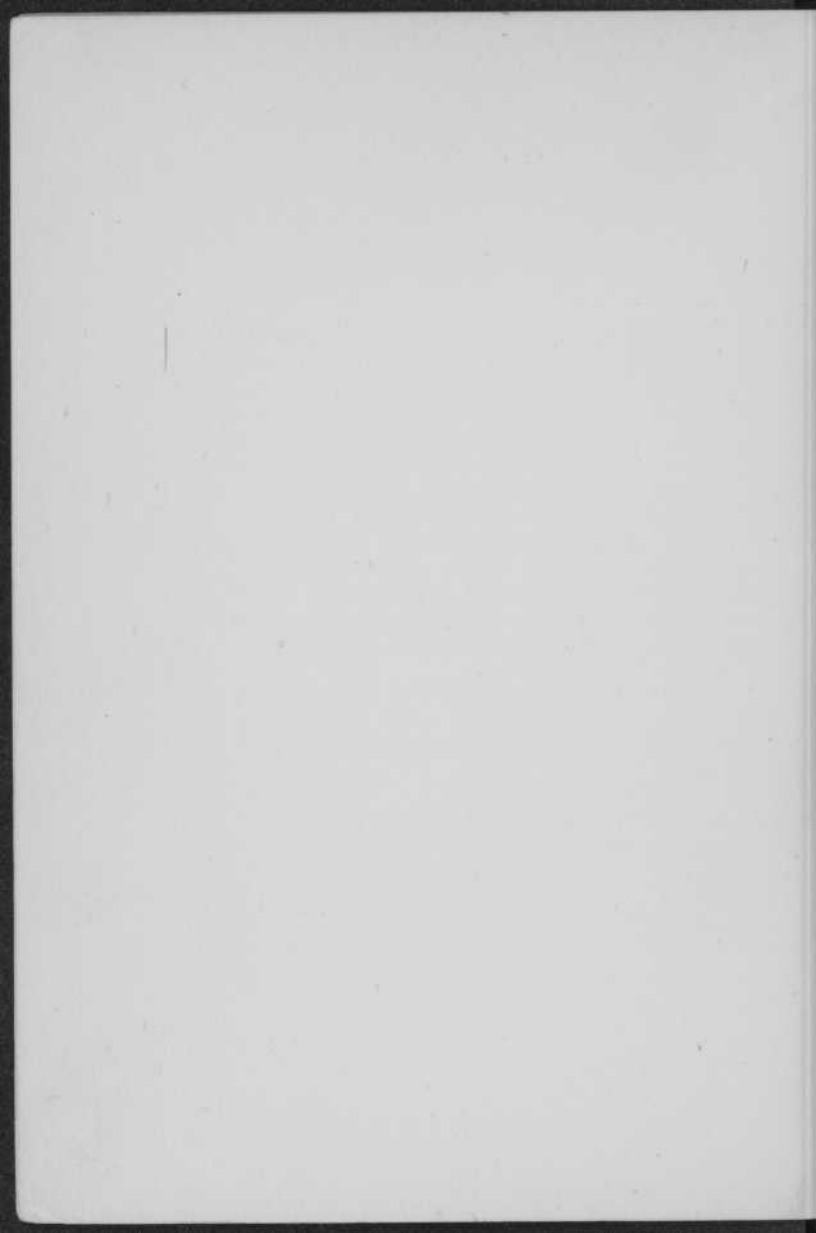

VOORWOORD.

Den *Crito* kan men beschouwen als een aanvulling van de *Verdediging*, in zoover als hij een misverstand opheft, door de *Verdediging* allicht verwekt. Socrates' hooghartigheid voor het gerecht was zoo iets ongewoons, dat menigeen een overmoedige in hem zag, die voor zeden en gewoonten, en daarom ook voor de wetten geen ontzag had. De *Crito* weerlegt deze meening. Hij leert, dat Socrates een niet minder gehoorzaam dienaar van de wetten was, wjl hij het recht op zijn overtuiging en zijn daden zich voorbehield, waar hij de wetten niet schond. Niet de wetten minachtte hij in zijn *Verdediging*, en wie daaraan twijfelen mocht, hem leert de *Crito*, hoe Socrates uit eerbied voor de wetten de daad niet wilde doen, welke voor de meesten zeer vergeeflijk ware geweest.

In de *Verdediging* en in den *Crito* is Socrates dus inderdaad dezelfde: trouw aan de wetten van den staat, doch buiten die wetten handhavend zijn recht op een eigen overtuiging.

Bij de vertaling werden gebruikt de uitgaven van Stallbaum, van Schanz, van Schmelzer en de vertaling van Schleiermacher. Voor de herziening (1925) nam de vertaler nieuwe drukken van Schanz en Schmelzer, en de uitgave van Rösiger-Grünwald.

CRITO

Personen van den dialoog:

SOCRATES.

CRITO ¹⁾.

1. *Socrates.* Hoe zijt ge nu al hier, o Crito? Of is het niet vroeg nog?

Crito. Zeer zeker.

Socrates. En welke tijd zoo wat?

Crito. De eerste schemering.

Socrates. Ik ben verbaasd, dat de opzichter der gevangenis naar u luisteren wilde.

Crito. Hij kent mij al goed, o Socrates, daar ik zoo vaak hierheen kom, en hij krijgt ook wel eens wat van me.

Socrates. Zijt ge pas hier, of reeds lang?

Crito. Tamelijk lang.

Socrates. Waarom dan hebt ge me niet terstond gewekt, doch stil naast mij gezeten?

Crito. Bij Zeus, o Socrates, dat niet! Ook ik zou niet gaarne in zulk een ellende slaaploos zijn. Maar ik verbaas mij reeds lang over u zelfs, ziende hoe zoet ge slaapt; en met opzet wekte ik u niet, dat de tijd u zoo zoet mogelijk voorbij moge gaan. En vaak heb ik vroeger gansch uw leven door u gelukkig geacht om uw aard, doch vooral thans bij het onheil van nu, hoe licht en gelaten gij het draagt.

1) De dialoog speelt in de gevangenis te Athene.

Socrates. Doch zeer verkeerd ook ware het, o Crito, om zoo oud en dan verstoord te zijn, dat ik eindelijk sterven moet.

Crito. Maar ook anderen van uw jaren, o Socrates, worden door zulke rampen getroffen, maar niets beschut hun leeftijd hen dan dat zij niet wrokken over hun onheil.

Socrates. Dat is zoo. Doch waarom zijt ge zoo vroeg reeds hier?

Crito. Om een tijding te brengen, o Socrates, treurig, niet voor u, naar ik zie, doch voor mij en al uw vrienden treurig en hard, en voor mij zelf vooral, naar ik meen, zéér zwaar om te dragen.

Socrates. Wat dan? Of is het schip uit Delos weer hier, na welks aankomst ik sterven moet? ¹⁾

Crito. Terug is het nog niet, maar heden zal het komen, naar ik gis uit wat sommigen berichtten, die van Sunium kwamen en het daar verlieten. Duidelijk nu is uit hun woorden, dat het heden komen zal, en noodwendig dus, o Socrates, moet ge morgen uw leven einden.

2. *Socrates.* Welaan dan, Crito, het beste! Als zóó der goden wil is, zóó zij het. Maar heden zal het toch niet komen, meen ik.

Crito. Waaruit maakt ge dat op?

Socrates. Ik zal het u zeggen. Ik moet immers sterven op den dag nadat het schip gekomen is.

Crito. Dat beweren althans zij, die daarover beslissen mogen.

Socrates. Dan, naar ik meen, zal het niet den dag van heden komen, doch den dag daarna. Ik maak dat op uit een droom, dien ik kort te voren in dezen nacht zag, en gelukigerwijze wellicht hebt ge mij niet gewekt.

Crito. Wat was dan die droom?

1) Daags vóór Socrates' veroordeeling was een heilig staatsschip naar Delos gevaren om het jaarlijksche feest daar te vieren. Zoolang het schip niet terug was, mocht geen terechtstelling plaats grijpen.

Socrates. Het was als kwam een vrouw op mij af, schoon en welgevormd, met witte gewaden gekleed, en als riep ze mij en sprak: O Socrates,

daags na den volgenden dag bereikt ge het vruchtbare Phthia 1).

Crito. Wat zonderlinge droom, Socrates.

Socrates. Maar duidelijk voorwaar, naar mij althans dunkt, o Crito.

3. *Crito.* Maar al te zeer, naar het schijnt. Doch, o wonderlijke Socrates, luister ook thans nog naar mij en red u zelf, want voor mij is uw dood niet één ongeluk, doch behalve dat ik een vriend verlies zooals ik er geen ooit weer vinden kan, zal het aan velen, die mij en u niet goed kennen, schijnen als konde ik u redden zoo ik geld wilde uitgeven, maar liet ik het na. En wat toch is grooter schande, dan dat men schijnt meer om zijn geld dan om zijn vrienden te geven? Want de menschen zullen niet gelooven dat wij aandrongen, maar gij zelf niet van hier gaan woudt.

Socrates. En wat, o gelukkige Crito, wat raakt ons de meening der menschen zoozeer? De besten toch, naar wie men liever zien moet, die zullen de zaak wel nemen, zooals zij geschied is.

Crito. Maar ziet ge dan niet, o Socrates, dat men ook om de meening der velen geven *moet*? Uw eigen toestand van nu bewijst toch, hoe de menigte niet slechts het kleinste kwaad iemand kan aandoen, doch ook het grootste wel, zoo iemand bij hen belasterd is.

Socrates. Mochten de velen, o Crito, tot het grootste kwaad in staat zijn, opdat zij iemand ook het grootste goed konden doen, dan ware het schoon, Doch nu geen van beide, want noch verstandig noch dwaas kunnen zij doen, doch zij doen wat het toeval geeft.

1) Variant op een vers van Homerus, Ilias, IX, 363.

4. *Crito*. Laat dat nu zoo zijn, maar zeg mij dit, o Socrates. Zijt ge wellicht niet bezorgd voor mij en uw andere vrienden, dat, als gij van hier gaat, de sycophanten ¹⁾ ons last geven, daar wij u stil weghielpen, en wij gedwongen zijn òf gansch ons vermogen òf veel geld te verliezen en nog wat daarbij te lijden? Want vreest ge zoo iets, laat dat gaan: want wij zijn wel verplicht bij uw redding dat gevaar te loopen, en als het moet, nog grooter gevaar. Doch hoor naar mij en doe niet anders.

Socrates. Zeer zeker ben ik daarvoor bezorgd, o *Crito*, en nog voor veel anders.

Crito. Maar vrees daarvoor niet; want het is ook niet eenmaal véél geld, waarvoor zij u willen redden en van hier weg brengen. En dan, ziet ge niet hoe goedkoop die verklikkers zijn, en hoe ook voor hen maar weinig geld noodig zou wezen? Mijn geld nu, naar ik meen, is voor u genoeg; bovendien, als ge uit zorg voor mij meent, dat ik mijn geld niet mag uitgeven: gastvrienden hier zijn bereid het hunne te besteden; één zelfs heeft juist dáárvor genoeg geld meêgebracht, Simmias van Thebae, en bereid ook zijn Cebes en zeer vele anderen. Zoodat, gelijk ik zeg, gij noch uit bezorgdheid daarvoor uw redding moet afwijzen, noch een bezwaar zien in wat ge voor het gerecht zeidet, dat ge buiten uw land gegaan, niets met u zelf zoudt kunnen doen. Want ook op veel andere plaatsen zullen de menschen u gaarne zien als ge komt, en zoo ge naar Thessalië wilt gaan, daar heb ik gastvrienden, die u zeer achten zullen en u veiligheid schenken, zoodat niemand in Thessalië u kwellen zal.

5. Bovendien, o Socrates, niet eenmaal braaf schijnt het mij, dat ge u overgeeft waar redding is, en ge doet uw best u zelf dat te berokkenen, wat slechts uw vijanden u konden doen en ook gedaan hebben, die u verderven willen. Daarbij,

1) Aanklagers, verklikkers, *chantage-jagers*.

uw eigen zoons ook, komt mij voor, verraadt ge, daar ge hen opvoeden en vormen kunt, doch hen alleen laat, en maar gedooft, dat het hun gaat, zooals het valt; en waarschijnlijk zal het vallen, gelijk het in de verweesdheid met weezen pleegt te gaan. Want of moet men géén kinderen verwekken, of óók de taak afwerken en met opvoeden en met vormen; maar gij, naar mij schijnt, kiest het makkelijkste. Doch wat een goed en moedig man kiezen zou, dat moet *hij* kiezen, die beweert zijn gansche leven door de deugd te beoefenen. Zoo dan schaam ik mij voor u en uw vrienden te zaam, daar het schijnen zal, dat de gansche zaak door ons aller lauwheid zoo geloopt is, en de opening van het proces, dat het voor het hof kwam, terwijl het er niet behoefde te komen, en dan de strijd om die zaak zelf, hoe die verliep, en ten slotte dat einde, als het ware een bespotting der opvoering, — doch door onze lafheid en onmanlijkheid alleen zal het schijnen ons ontglipt te zijn, daar wij u niet redd'en noch gij u zelf, terwijl het toch wel mogelijk was geweest en uitvoerbaar, zoo wij ook maar iets waard waren. Die dingen nu, o Socrates, pas op, dat zij niet bij uw onheil nog schande brengen aan u en aan ons. Maar overleg dan, of liever, het is niet langer het uur om te overleggen, doch om besloten te zijn. En er is maar één besluit, want in den komenden nacht moet dat alles geschied zijn; zoo wij nog talmen, is het gansch en al onuitvoerbaar. Maar, o Socrates, luister naar mij geheel en al en doe gansch niet anders.

6. *Socrates*. O dierbre Crito, uw ijver is veel waard, zoo hij met een goed overleg gaat; doch zoo niet, dan is hij hoe grooter hoe pijnlijker. Nagaan dus moeten wij of ons zoo te doen staat of niet; ik toch ben niet nu slechts doch altijd zóó, dat ik aan niets van mij gehoorzaam dan aan de redeneering, die mij bij overweging de beste schijnt. En de woorden, die ik voorheen zei, ik kan ze thans niet wegwerpen, nu dit lot mij geworden is, maar nog als vrijwel

even goed komen ze mij voor, en even zeer acht ik en eer ik hen als vroeger ook. En kunnen wij thans geen betere dan die zeggen, weet wel, dat ik u niet toegeven zal, ook niet zoo méér dan thans reeds de macht der velen ons als kindren wil bang maken, en vele malen gevangenis en dood en geldverlies op ons afzendt. Hoe nu kunnen wij het billijkst die dingen nagaan? Zullen wij eerst die bewering van u over de meeningen der menschen weer opnemen, en vragen of voorheen terecht steeds door ons gezegd werd of niet, dat men op sommige meeningen letten moet, op andere niet, dan wel of vóór mijn doodvonnis dat alles juist was, en het nu dan bleek, hoe slechts in 't wilde om wat te praten dat alles gezegd werd, doch het in waarheid scherts was en beuzeltaal? Gaarne wil ik samen met u nagaan, o Crito, of dat inzicht mij thans anders voorkomt, nu ik zóó ben, dan wel hetzelfde als voorheen, en of wij het zullen laten varen, dan wel volgen. En zóó ongeveer dan, naar ik meen, werd steeds gezegd door hen die meenden iets ernstigs te zeggen, wat ik straks zei, dat men van de meeningen der menschen sommige hoog moet schatten, doch andere niet. Bij de goden, o Crito, vindt ge dat niet goed gezegd? Gij toch zijt menschlijker wijs gesproken buiten gevaar om morgen te sterven, en u mag de toestand van thans niet doen duizelen. Overweeg dus: dunkt het u niet goed gezegd, dat men niet alle meeningen der menschen eeren moet, doch sommige wel, andere niet? Noch die van alle menschen, doch van sommige wel, van andere niet? ¹⁾ Is dat niet schoon gezegd?

Crito. Schoon voorzeker.

Socrates. En dan toch zeker de brave wel, de slechte niet?

Crito. Ja.

Socrates. En braaf zijn de meeningen der verstandigen, slecht die der onverstandigen?

1) Dit laatste zinnetje ontbreekt in nieuwere uitgaven.

Crito. Hoe zou het anders?

7. *Socrates.* Welnu dan, hoe werd verder daarover gesproken? Een man van lijfoefening en die dat zijn vak maakt, let hij op den lof en den blaam en de meening van iederen man, of van dien éénen slechts, die geneesheer of meester in het oefenen is?

Crito. Van dien éénen slechts.

Socrates. Vreezen dus ook moet hij den blaam en begroeten den lof van dien éénen, doch niet die der velen.

Crito. Klaarblijkelijk.

Socrates. Zóó dus moet hij te werk gaan en zich oefnen en eten en drinken, als die ééne leider en meester goed vindt, éér dan volgens den zin der velen.

Crito. Zoo is het.

Socrates. Schoon zoo! Maar zoo hij dien eenen niet volgt en zijn meening en lofwoorden versmaadt, doch die van de velen en geenszins kundigen eert, zal hem dan geen kwaad overkomen?

Crito. Hoe niet?

Socrates. Doch wat is dat kwaad? Waarheen gaat het, en op wát van den onvolgzamen man?

Crito. Op zijn lichaam klaarblijkelijk; want dát bederft het.

Socrates. Schoon spreekt ge. En is het zoo ook niet met de andere dingen, o *Crito*, opdat wij niet alles stuk voor stuk behandlen; maar dan ook in het brave en slechte en schandelijke en schoone en goede en booze, waarover thans ons beraad gaat, moeten wij daarin de meening der velen volgen en háár vreezen, of die van den éénen, zoo er een meester is, dien men méér moet ontzien en vreezen, dan alle anderen te zaam? En zoo wij hem niet volgen, dan bederven en schenden wij dat, wat nu eenmaal door het recht beter werd, door het onrecht te gronde ging? Of is daar niets van aan?

Crito. Ik meen van wel, o *Socrates*?

8. *Socrates.* Welaan dan; zoo wij wat door het gezonde

beter wordt, maar door het kranke te gronde gaat, zoo wij dat verdorven hebben door onvolgzaamheid aan de meening der meesters, is het dan wel loonend om te leven na het verderf van die zaak? En dat is toch wel het lichaam. Of niet?

Crito. Ja.

Socrates. Is 't nu wel loonend om te leven met een slecht en verdorven lichaam?

Crito. Geenszins.

Socrates. Maar dan wel om te leven na verderf van datgene, waaraan de snoodheid schade, de braafheid winst geeft? Of achten wij minder dan het lichaam die andere zaak waard, wat het dan ook is aan ons, waaraan snoodheid en braafheid gehecht zijn?

Crito. Geenszins.

Socrates. Méér waard dan?

Crito. Veel zelfs.

Socrates. Geenszins dus, mijn beste, moeten wij dat zoozeer overwegen, wat de velen van ons zeggen zullen, doch wat de meester in braafheid en snoodheid zegt, de ééne, en de waarheid zelve. Zoodat ge al dadelijk niet zóó de zaak goed stelt, met te stellen, dat wij de meening der velen over het brave en schoone en goede en hun tegendeel overwegen moeten. — Maar toch, zegt iemand wellicht, de velen hebben het in hun macht om ons te dooden.

Crito. Ook dat is duidelijk, o Socrates, ge spreekt de waarheid.

Socrates. Maar, o wonderlijke, deze redeneering die wij nu doorgingen, schijnt mij nog dezelfde als ook vroeger. En zie ook of deze ons nog blijft of niet, dat men niet het leven het hoogst stellen moet, doch het goed leven.

Crito. Dat blijft nog.

Socrates. En dat goed en schoon en braaf leven hetzelfde is, blijft dat staan of blijft het niet staan?

Crito. Het blijft staan.

9. *Socrates*. Nu wij 't hierin eens zijn, moeten wij dit nagaan, of het braaf is dat ik van hier tracht te gaan zonder toestemming der Atheners, of niet braaf; en blijkt het braaf te zijn, dan het beproeven, zoo niet, het laten. Maar wat gij woudt overwegen, verlies van geld en aanzien en opvoeding der kindren, dat, vrees ik, o Crito, zijn in waarheid overwegingen van hen, die lichtzinnig dooden en weder levend zouden maken ook, zoo ze konden, zonder eenig begrip: zóó doen de velen. Voor ons echter, daar de rede 't zoo raadt, zij niets anders te overwegen, dan gelijk wij zoo even zeiden, of wij braaf handelen door èn geld te geven aan die mij van hier zullen brengen èn dank, en door zelf daaraan te helpen en te laten helpen, dan wel of wij in waarheid met dat alles slecht doen zullen. En zoo wij blijken een slechte daad daaraan te doen, laat ons dan niet overwegen, noch of ik sterven moet, zoo wij hier blijven en rust houden, noch of ik iets anders moet lijden, doch enkel of wij slecht doen.

Crito. Zeer schoon dunkt mij dat gezegd, o *Socrates*: zie dan toe wat wij doen zullen.

Socrates. Laat ons samen het nagaan, goede vriend, en hebt ge mij tegen te spreken als ik spreek, spreek tegen en ik zal u volgen; zoo niet, houd dan op, o gelukkige, met dikwijls het zelfde te zeggen, dat ik tegen den wil der Atheners hier van daan moet gaan; want gaarne word ik door u tot die daad overreed, doch niet tegen mijn zin. Zie dus of het begin van 't onderzoek u voldoet, en tracht mijn vragen te beantwoorden naar uw beste weten.

Crito. Dat zal ik beproeven.

10. *Socrates*. Op geen enkele wijze, beweren wij, moet men opzetlijk onrecht doen, of soms wel, soms niet? Of is het onrecht doen gansch en al noch goed noch schoon, gelijk wij voorheen vaak overeenkwamen en ook zoo even gezegd werd? Of zijn al die vondsten van vroeger in deze weinige dagen weggemaaid, en hebben wij dan, o Crito, wij bejaarde

mannen, zoolang in ernst met elkander gesproken en niet gemerkt dat wij niets beter waren dan kinderen? Of is het veel eer zoo, als toen door ons gezegd werd? 't Zij de velen het goedkeuren of niet, en 't zij wij een nog harder lot dan dit moeten lijden of een zachter, toch is het onrecht doen voor den dader op alle wijzen en slecht en schandelijk? Meenen wij 't zoo, of niet?

Crito. Zoo meenen wij het.

Socrates. Gansch en al dus moet men geen onrecht doen?

Crito. Zeker niet.

Socrates. En dus ook geen onrecht terug doen gelijk de velen meenen, daar men gansch en al geen onrecht mag doen.

Crito. 't Blijkt van niet.

Socrates. Hoe, Crito, mag men iemand kwaad aandoen, of niet?

Crito. Dat mag zeker niet, o Socrates.

Socrates. En hoe? Kwaad terug doen, is dat, gelijk de velen zeggen, braaf of niet braaf?

Crito. Geenszins.

Socrates. Want de menschen kwaad aandoen scheelt niet van onrecht doen.

Crito. Ge zegt de waarheid.

Socrates. Noch onrecht noch kwaad dus mag men iemand terugdoen, wat men ook van hem geleden heeft. Pas op, o Crito, als ge dat toegeeft, dat ge niet iets zonderlings toegeeft. Want ik weet, dat weinigen dit vinden en zullen vinden. Doch zij die zoo meenen, en zij die zoo niet, hun is geen gemeen overleg, doch noodwendig verachten ze elkaar, bij het zien van elkanders besluit. Ga dus ook gij na en zéér goed, of ge met mij gaat en 't u ook zoo dunkt, en wij dan ons overleg daarmee aanvangen zullen, dat nooit onrecht doen noch onrecht terugdoen goed is, noch met kwaad terugdoen zich tegen kwaad lijden verweren, dan wel of ge u terugtrekt en niet met dien aanvang mededenkt. Want mij

docht het steeds voorheen en ook nu zoo, maar gij, is uw meening een andere, zeg het en leer ze mij. Doch blijft ge bij het inzicht van vroeger, hoor dan ook wat volgt.

Crito. Neen, ik blijf er bij en vind het ook zoo: spreek op.

Socrates. Ik zeg dan ook wat volgt, of liever ik vraag u: wat iemand voor billijks een ander beloofd heeft, moet hij dat doen, of mag hij bedriegen?

Crito. Doen moet hij het.

11. *Socrates.* Zie dan wat daaruit volgt. Zoo wij tegen den wil der stad hier vandaan gaan, doen wij dan iemand kwaad, en dat wel hen, die 't ons allerminst betaamt, of niet? En houden wij vast aan wat wij recht achtten of niet?

Crito. O Socrates, op die vraag kan ik u niet antwoorden, want ik begrijp ze niet.

Socrates. Maar bezie het dan zóó. Als wij van hier wilden wegloupen, of hoe men het noemen moet, en de wetten tot ons kwamen en het gemeenebest, en ons in den weg traden en zeiden: „zeg mij, o Socrates, wat wilt ge doen? Wilt ge iets anders doen met de daad, die ge onderneemt, dan ons wetten en den ganschen staat verderven, zoo zeer gij kunt? Of meent ge dat die staat nog kan bestaan en niet omgeworpen wordt, waarin het gewezen vonnis gansch geen kracht meer heeft, maar gewone burgers het ongeldig en niets waard maken?” Wat, o Crito, zullen wij op deze en diergelijke vragen antwoorden? Want veel kon iemand, en vooral een redenaar, ten voordeele spreken van deze bedreigde wet, die beveelt, dat gewezen vonnissen geldig zijn, of zullen wij tot hen zeggen: „de stad heeft ons onrecht gedaan en niet recht gesproken”? Zullen wij dat zeggen, of wat anders?

Crito. Dat, bij Zeus, o Socrates.

12. *Socrates.* Wat dan? Als de wetten zeggen: „o Socrates, zijn gij en wij dan waarlijk dáarin ¹⁾ het eens, of wel om te

1) nl. dat Socrates vluchten mag.

berusten bij de vonnissen, die de stad geeft?" Zoo wij nu over dat woord ons verbaasden, wellicht zeiden zij dan: „o Socrates, verbaas u over onze woorden niet, doch antwoord, wyl ge toch gewoon zijt met vraag en antwoord om te gaan. Zeg op, wat legt ge ons en de stad ten laste, dat ge ons wilt verderven? Hebben niet, vooreerst, wij u verwekt en heeft niet door ons uw vader uw moeder gekregen en u geteeld? Verklaar dan: in ons hier, ons wetten over het huwelijk, laakt ge iets, dat niet goed is?" Ik laak niets in u, zou ik zeggen. „Maar dan in de wetten over opvoeding en het onderricht, waarin ook gij werdt opgeleid? Of gaven wij inderdaad geen schoon bevel, wij wetten voor die zaken, opdragend aan uw vader in oefening van geest en lijf u op te voeden?" Zeer schoon, zou ik zeggen. „Welnu. Daar ge nu geboren, opgevoed en onderricht werdt, zoudt ge dan vooreerst kunnen beweren, dat ge niet de onze zijt als zoon en als slaaf, gij zelf en u voorouders? En als dat zoo is, meent ge dan dat u en ons gelijk recht is, en wat wij u willen doen, gij daarin naar recht terug moogt doen? Of zoudt ge tegen uw vader niet gelijk van recht zijn, noch tegen uw meester, als ge er een hadt, zoodat ge niet, wat ge leedt, mocht terugdoen, noch op schelden met schelden, noch op slagen met slagen antwoorden, noch veel anders van dien aard, — doch met uw vaderland en de wetten zoudt ge dat mogen, zoodat als wij goed oordeelen u te dooden en dat doen willen, ook gij ons, de wetten en het vaderland, zooveel gij kunt, zult trachten te verderven, en dan nog beweren naar recht zoo te handlen, gij, die in waarheid om de deugd geeft? Waarlijk, zijt ge zoo wijs om niet meer te weten, dat méér dan moeder en vader en alle andere voorouders, méér dan die allen het vaderland waard is en meer geëerd en meer heilig en in grooter aanzien èn bij de goden èn bij de menschen, die niet dwaas zijn, en dat men het vaderland, als 't toort, ontzien moet en meer toegeven en vleien dan zijn vader, en òf het

overreden of doen wat het beveelt, en lijden, als het iets te lijden opdraagt, en zonder tegenspraak, al wordt ge ook geslagen en geboeid, en zoo het u in den krijg voert om gewond of gedood te worden, gij dat doen moet en het zóó recht is? En niet moogt ge ontwijken noch teruggaan, noch uw plaats verlaten, doch èn in den oorlog èn voor het gerecht moet ge doen wat de staat en het vaderland beveelt, of hen overreden wat recht is. Doch niet vroom is het om zijn vader of zijn moeder te dwingen, en nog veel minder dan dat zijn vaderland”.

Wat zullen wij daartegen beweren, o Crito? Dat de wetten gelijk hebben of niet?

Crito. Zoo dunkt het mij.

13. *Socrates.* „Overleg dan, o Socrates”, zouden de wetten allicht zeggen, „of wij naar waarheid dit beweren, dat ge niet naar recht ons wilt aandoen wat ge nu wilt. Want wij die u baarden, opvoedden, beschaafden, en u en alle anderen burgers uw deel gaven aan het schoone zooveel wij konden, wij verkondigen toch door de vrijheid daartoe te geven aan ieder die wil van de Atheners, wanneer hij als burger is ingeschreven en de zaken des staats, en ons, de wetten, gezien heeft, en wij hem niet behagen, — dat hij dan zijn goed mag nemen en gaan waarheen hij ook wil. En geen van ons wetten belet of weigert, zoo een uwer naar een nederzetting wil gaan, zoo wij en de staat hem niet voldoen, noch ook, zoo hij naar een anderen staat wil gaan, daarheen te trekken, waarheen hij ook wil, met zijn goed. Doch wie uwer hier blijft, ziende hoe wij recht spreken en verder den staat bestieren, dien beweren wij dat door de daad ons toestemt te zullen doen wat wij ook bevelen, en die niet gehoorzaamt, driefuldig misdoet hij, beweren wij: daar hij ons als zijn voortbrengers niet gehoorzaamt, noch als zijn opvoeders, en daar hij gehoorzaamheid toezei, maar niet gehoorzaamt noch ons overreedt, zoo wij iets niet schoon

doen, terwijl wij wel voorhouden doch niet ruwelijk gebieden om te doen wat wij bevelen, maar hem de keuze geven tusschen twee: of ons te overreden of ons te volgen, — maar hij geen van beiden doet”.

14. „Zulke beschuldigingen, o Socrates, zullen ook u treffen, beweren wij, als ge doet, waarop ge zint, en u niet het minst onder de Atheners, doch wel het meest”. Zoo ik nu zeide: waarom zoo?, wellicht dan zouden genen terecht mij aangrijpen, zeggend, dat ik vooral onder de Atheners hun die belofte gedaan heb. Want zeggen zouden zij: „o Socrates, groote bewijzen hebben wij daàrvan, dat gij en met ons en met den staat vrede naamt. Niet toch waart ge ooit méér dan alle andere Atheners in den staat gebleven, zoo hij u niet méér beviel, en niet zijt ge ooit uit den staat naar een feest gegaan, tenzij éénmaal naar den Isthmus ¹⁾, noch ergens anders heen, tenzij op een veldtocht ²⁾, noch maaktet ge ooit een andere reis, gelijk de andere menschen, noch greep u ooit het verlangen aan om een anderen staat of andere wetten te kennen, doch wij en onze staat waren u genoeg: zóózeer koost gij ons, en beloofdet gij volgens ons te leven, en zelfs verwektet gij kinderen in dezen staat, daar hij u beviel. Bovendien, bij het proces zelf mocht ge u ballingschap toewijzen, zoo ge wildet, en toen kondt ge met toestemming des staats doen, wat ge thans tegen zijn zin beproeft. Doch toen hieldt ge u groot als waart ge niet verstoord zoo ge sterven moest, doch boven ballingschap verkoost ge den den dood, zeidet gij, maar nu schaamt ge u noch voor die woorden van u, noch geeft ge om ons en ge poogt ons te verderven, en ge doet wat de minste slaaf zou doen, met uw poging om weg te loopen tegen alle verdragen en beloften in, volgens welke ge ons beloofdet burger te zijn. Eerst nu antwoordt ons daarop, of wij naar waarheid zeggen, dat ge

1) Voor de Isthmische spelen. Deze opmerking is wellicht later ingelacht.

2) Socrates streed mede bij Potidaea, Amphipolis en Delium.

met de daad en niet met het woord beloofdet burger te zijn volgens ons voorschrift, of niet naar waarheid”.

Wat moeten wij daarop zeggen, o Crito? Kunnen wij anders dan toestemmen?

Crito. Het moet wel, o Socrates.

Socrates. „Is het dan niet zoo”, zouden zij zeggen, „dat ge uw verdragen en beloften aan ons overschrijdt, terwijl ge noch door dwang noch door bedrog geleid ze gaaft, noch gedwongen waart in korten tijd u te beraden, doch in zeventig jaren, en al die jaren hadt ge om weg te gaan, zoo wij u niet voldeden of u het verdrag niet billijk scheen. Doch gij hebt noch Lacedaemon verkoren noch Creta, wier staatsregeling ge telkens prijst, noch een anderen der Helleensche of vreemde staten, maar minder waart ge uit dézen weg, dan de lammen en de blinden en de andere gebrekkigen: zóózeer voldeden klaarblijkelijk deze staat en wij wetten u méér dan den anderen Atheners. Want wien zou een staat zonder wetten wel bevallen? 1) En houdt ge u thans niet aan uw beloften? Ja, zoo ge ons gehoorzaamt, o Socrates, en niet zult ge dan belachelijk zijn met uw vlucht uit den staat”.

15. „Want overweeg toch, zoo ge dat overtreedt en daartegen misdrijft, wat goed ge u zelf of uw vrienden aandoet. Want dat uw vrienden dan gevaar loopen om zelf ook te vluchten en de stad te ontberen, of hun vermogen te verliezen, dat is vrij wel duidelijk; en gij zelf, zoo gij eerst naar een der dichtstbij gelegen staten gaat, 't zij naar Thebae, 't zij naar Megara — want die beiden zijn goed van staatsbestuur — als vijand komt ge daar o Socrates, van hun inrichting, en ieder die om zijn eigen staat geeft, zal u met wantrouwen aanzien als verderver van de wetten, en zoo zult ge het besluit der rechters bevestigen, zoodat zij terecht aldus vonnis wezen naar aller meening: want wie de wetten

1) Dit zinnetje is wellicht later ingelascht.

verderft, zeer sterk zal die voor een verderver van jonge en dwaze menschen gelden. Of zult ge de goed bestuurde staten en de meest beschaafde menschen ontvluchten? En is het u dān waard om te leven? Of zult ge met hen verkeerēn en in onbeschaamdheid tot hen spreken — welke woorden, o Socrates? Dezelfde als hier, dat deugd en braafheid het beste voor de menschen zijn en de zede en de wetten? Zal Socrates, meent ge niet, een verachtelijk ding schijnen? Dat zal hij zeker. Maar uit die plaatsen zult ge wijken, en naar Thessaliē gaan tot de gastvrienden van Crito; want daar is de meeste wanorde en bandeloosheid, en wellicht zouden zij gaarne van u hooren, hoe grappig ge uit de gevangenis gevlicht zijt, met een vreemd pak aan, een leēren kiel, of iets anders, waarmeē de vluchtelingen zich plegen te verkleeden, en hoe ge u gansch anders voordeedt. En dat gij, een oude man, wien nog maar weinig tijd van leven over was, gelijk waarschijnlijk is, dat gij u niet schaamt zoo gretig naar het leven te verlangen en daarvoor de grootste wetten overtraadt, zal niemand dāt zeggen? Misschien, zoo ge niemand ergert; doch zoo niet, dan, o Socrates, zult ge vele en uwer onwaardige dingen hooren. Kruipend dus voor alle menschen als een slaaf zult ge leven — en wat anders doen in Thessaliē dan gastreeren, als waart ge voor een gastmaal heel naar Thessaliē gereisd? Maar uw gesprekken over de braafheid en de overige deugd, waar zullen die blijven? Maar wilt ge dan om uw kinderen leven, dat ge hen voedt en opleidt? Hoe dat? Zult ge hen naar Thessaliē brengen en hen daar voeden en opleiden, en hen vreemdelingen maken, opdat zij ook dat nog aan u te danken hebben? Of dat niet, maar zullen zij hier opgroeïend, wijl gij leeft, beter groeien en opgeleid worden, schoon gij niet met hen zijt? Immers uw vrienden zullen voor hen zorgen. Maar doen zij, zoo ge naar Thessaliē reist, dat wel, zoo naar Hades, niet? Toch zeker wēl, zoo zij wat waard zijn, die zich uw vrienden heeten, moet men meenen.

16. „Doch, o Socrates, gehoorzaam ons, uwen opvoeders, en stel noch uw kindren, noch het leven, noch iets anders boven de braafheid, opdat ge in Hades gekomen dat alles tot uw verdediging aan de heerschers daár kunt zeggen. Want noch blijkt die daad 1) hier voordeelig voor u te zijn, noch meer braaf en vroom, noch voor iemand der uwen, noch zal zij u daár van voordeel zijn. Thans toch gaat ge heen, zoo ge heen gaat, als een die onrecht leed, niet door ons wetten, doch door de menschen. Doch zoo ge ontvlucht en zoo schandelijk onrecht en kwaad terugdoet, uw eigen verdragen en beloften aan ons overtredend en kwaad doend aan hen, wien gij 't allerminst dat mocht, u zelf en uw vrienden en uw vaderland en ons, dan zullen wij bij uw leven steeds op u toornen, en onze broeders ginds, de wetten in Hades, niet welgezind u ontvangen, wetend dat ge beproefdet ons naar uw kracht te verdelgen. Doch moge Crito u in wat hij zegt niet liever overreden dan wij”.

17. Dat o lieve vriend Crito, weet dat wel, meen ik te hooren, gelijk de roeslijders 2) de fluiten meenen te hooren, en de galm dier woorden klinkt in mij en maakt dat ik geen andere hooren kan. En weet het dus: zoo als nu zijn meening is, indien ge wat daartegen zegt, om niet zult ge spreken. Maar toch, zoo ge denkt iets te kunnen uitrichten, spreek.

Crito. O Socrates, ik heb niets te zeggen.

Socrates. Welnu dan, o Crito, laat ons dan zóó ook doen, daar zóó ook de god ons leidt.

1) nl. de vlucht.

2) Lijders aan een ziekte van inbeelding; men meende dat deze ziekte ontstaan was bij de *Corybanten*, de priesters van Rhea Cybele, een godin in Phrygië vereerd.

